

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion

Att föreställa sig världen

En jämförande studie mellan två världslitteraturteorier

Alice Berggren

Termin: HT 2019

Kurs: LV 2311, Uppsatskurs, 30 hp

Nivå: Master

Handledare: Jenny Bergenmar

Abstract

Master's Thesis in Comparative Literature

Title: *To Conceive a World. A comparative study of two world literary theories.*

Author: Alice Berggren

Supervisor: Jenny Bergenmar

Examiner: Katarina Leppänen

Keywords: world literature; Pheng Cheah; Warwick Research Collective; world system theory; worlding; capitalism; intratextual; extratextual; multidimensionality

This thesis takes interest in a theoretical turn in world literature studies; from a focus on extratextual aspects, such as the global circulation of literary works, to intratextual aspects, such as literary works' world-reflecting and world-creating abilities. I analyze two recent theories within this turn: the Warwick Research Collective's *Combined and Uneven Development* and the postcolonial researcher Pheng Cheah's *What is a World?*. My interest lies on differences and similarities that appear between the theories based on their different ways to conceive the world. The main questions examined concern what "world" in "world literature" means according to the respective theories, as well as how the different world concepts and understandings are expressed in each applied theory. The study includes a theoretical review that parallelly uncoils and analyzes WReC's and Cheah's different perspectives as well as their readings of two novels (*The Sacred Book of the Werewolf* by Viktor Pelevin and *The Hungry Tide* by Amitav Ghosh, both from 2004), and a comparative analysis that investigates aspects of the methods, frameworks and their practical applications. The study concludes that WReC's and Cheah's different world concepts lead to two very different views on the relationship between world and literature. For WReC, the world system is infrastructural to literature, while Cheah considers literature to be infrastructural to the world. But when comparing their applied theories, several affinities are found. It turns out that both encounter similar limitations that are partially attributed to the fact that they regard world literature as a strictly modern phenomenon: their theories cannot engage in deep-history and neither of them focus on issues of translation and multilingualism – two aspects that extratextual theories typically focus on. Finally, the thesis ends in an argument for a multidimensional approach, where different world concepts and theories are allowed to both concur and collide.

Innehållsförteckning

Inledning	4
Syfte, problemställning och metod	5
Material.....	6
Tidigare forskning och en överblick av fältet.....	7
Analys av WReCs teori.....	11
<i>Världslitteratur i en kapitalistisk värld</i>	12
<i>Wallerstein, Moretti och världen som system</i>	13
<i>Jameson, Trotskij och modernitetens sammansatta ojämnheter</i>	15
<i>Den moderna kapitalismens litterära registreringar</i>	16
<i>En (semi)perifer estetik</i>	19
<i>En förnyad komparativism med materialistisk förankring</i>	21
The Sacred Book of the Werewolf	22
<i>Sammanfattning</i>	23
<i>WReCs läsning</i>	24
Analys av Cheahs teori	31
<i>För en normativ världslitteratur</i>	31
<i>Normativ kraft och teleologisk tid hos Goethe, Hegel och Marx</i>	32
<i>Den teleologiska problematiken</i>	35
<i>Heidegger och världande</i>	37
<i>Derrida och det absolut Andra</i>	39
<i>Två bemerkelser av världande och postkolonial litteratur som världslitteratur</i>	41
The Hungry Tide.....	43
<i>Sammanfattning</i>	44
<i>Cheahs läsning</i>	45
Jämförande analys och slutdiskussion	52
Litteraturförteckning	58

Inledning

Under mina år som litteraturstudent har jag inte kunnat låta bli att gång på gång återkomma till ämnet *världslitteratur*. Jag har då särskilt intresserat mig för de senaste tjugo årens forskning efter att begreppet återaktualiserades vid millennieskiftet och intog en central plats inom samtida litteraturvetenskaplig diskurs. Att idéerna och föreställningarna kring världslitteratur åter bubblat upp och skapar resonans inom universiteten är ett intressant fenomen i sig, som går i linje med ett ökat intresse för ”värld” som analytisk kategori för humanistiska studier i allmänhet, där flera världsomfattande begrepp cirkulerar som till exempel antropocen, kosmopolitism och posthumanism.¹ Världslitteratordiskussionen befinner sig i skärningspunkten mellan flera olika samhällsdebatter varav många blev högaktuella vid millennieskiftet, om bland annat globalisering och digitalisering i relation till postkolonialism, eurocentrism och kapitalism. Debatten har präglats av uppfattningen om ett förändrat globaliserat världsläge, som påkallar reflektion och omdaning av den (västerländska) humanistiska kunskapsproduktionen och dess teorier och metoder. Inom litteraturvetenskaperna centrerades debatten kring komparativ litteraturvetenskap och problematiken med omfång, inklusivitet och skala. Forskningen ansågs behöva breddas bortom den traditionella utgångspunkten i europeiska språk och nationalstater, och digitaliseringen och internet ansågs ge nya möjligheter till makroperspektiv med globalt omfång. Men trots en bred konsensus kring behovet av förändring uppstod oenigheter om just *hur* förändringarna skulle se ut och gå till. Världslitteraturens förnyelse och återaktualisering gav därför upphov till en fortfarande pågående meningsstrid mellan olika teoretiska fraktioner med skilda åsikter om vad ett reformerat världslitteraturbegrepp ska innebära.

En av anledningarna till oenigheten kring begreppet kan vara att ”värld” är en svårarbetad kategori. Världen är aldrig tillgänglig för det mänskliga medvetandet som sådan utan måste hela tiden föreställas för olika syften. Att föreställa världen som fält för litteraturforskning är ingen enkel, naturlig eller neutral operation; det är ett förfarande som präglas av maktanspråk och debatten blir laddad eftersom en hel del står på spel. Frågan om vilken värld som ska underbygga världslitteraturstudier ställer i sin tur frågan om relationen mellan värld och litteratur på sin spets. Vad är eller bör litteraturstudier vara i den ”globala eran”? För vem, av vem, varifrån och för vilka syften ska de bedrivas? Kan litteratur påverka världen? Förändra

¹ Stefan Helgesson, ”General Introduction”, i *World literatures: exploring the cosmopolitan-vernacular exchange* (Stockholm: Stockholm University Press, 2018), s 1. Finns tillgänglig på nätet: <https://doi.org/10.16993/bat>.

den? Eller reagerar den bara på det som sker utan att kunna hävda några anspråk på inflytande?

I den här uppsatsen intresserar jag mig för den vetenskapliga debatten om hur värld ska teoretiseras till en hanterbar kategori för världslitteraturstudier och vilken världssyn som i så fall ska genomsyra ett sådant projekt. Det här är frågor som naturligtvis alltid har varit aktuella inom världslitteraturdebatten, men kanske ännu mer brännande de senaste åren, då vissa sätt att teoretisera värld och litteratur som populariserades vid millennieskiftet har börjat ifrågasättas i större utsträckning. Ett av de mest utbredda förhållningssätten utgår från att det är *extratextuella* faktorer som gör litteratur till världslitteratur. Här ingår teorier, ofta sociologiskt inspirerade, som undersöker hur världslitteratur som cirkulerande fenomen färdas över nationella, kulturella och språkliga gränser – uttalat eller outtalat via en global marknad.

Den här uppsatsen undersöker två teorier som istället fokuserar på *intratextuella* faktorer. De motsätter sig marknadslogiska förklaringsmodeller och föreslår att världslitteratur handlar om och kännetecknas av något annat än global cirkulation, internationell prestige eller gångbarhet på en euroamerikansk marknad. Utifrån denna någorlunda gemensamma, kapitalismkritiska övertygelse utvecklas dock två vitt skilda teorier med varsitt svar på frågan om vad världslitteratur egentligen ska innebära och vilken världsförståelse som bör ligga till grund för den: det marxistiska forskarkollektivet WReC (Warwick Research Collective) formulerar en sociologiskt inspirerad teori baserad på världssystemteorin och den postkoloniala forskaren Pheng Cheah artikulerar en normativ världslitteraturteori inspirerad av fenomenologi och dekonstruktion.

Syfte, problemställning och metod

Det finns två huvudsakliga syften med den här uppsatsen. För det första är min uppfattning att cirkulationsmodellen har haft en privilegierad position inom svensk världslitteraturforskning, stärkt av en gedigen litteratursociologisk tradition med fokus på den tryckta boken, den lokala och globala bokmarknaden och översättnings- och förlagsverksamhet. Ett världslitterärt perspektiv har alltså oftast utgått från den världslitterära marknaden – en utgångspunkt som jag tror behöver utmanas, ifrågasättas och kompletteras i större utsträckning. Därför syftar den här uppsatsen till att lyfta och undersöka WReCs och Cheahs teorier, båda inbegripna i en intratextuell vändning inom världslitteraturdebatten, som prioriterar andra aspekter än global cirkulation för att definiera vad världslitteratur är och kan vara. För det andra syftar uppsatsen till att undersöka WReCs och Cheahs teorier såsom två *vitt skilda* uttryck för denna vändning, med varsina perspektiv, synsätt och världsuppfattningar. Här intresserar jag mig framför allt

för skillnader och likheter som uppstår i WReCs och Cheahs kapitalismkritiska världslitteraturteorier utifrån deras olika sätt att föreställa sig världen. Jag kommer att arbeta utifrån två övergripande frågeställningar:

- **Vad betyder "värld" i "världslitteratur" enligt respektive teori?**
- **Hur kommer de olika världsbegreppen och världsförståelserna till uttryck i den tillämpade teorin?**

Dessa kommer att besvaras i anknytning till ett antal underfrågor: Vilka världsbegrepp och världsförståelser underbygger deras teorier? Hur påverkar världsbegreppen uppfattningen om relationen mellan litteratur och värld, och litteraturens roll i världen? Vilka likheter och skillnader visar sig mellan metoder och teoretiska ramverk? Vilka möjligheter och begränsningar utgör dessa ramverk? Hur kommer den politiska kritiken till uttryck i deras läsningar?

Undersökningen kommer att innefatta två element. För det första kommer jag att göra en teoretisk genomgång där jag parallellt utreder och analyserar WReCs och Cheahs olika perspektiv och dessutom redogör för en romanläsning vardera. För det andra kommer jag att jämföra aspekter ur teoriernas metoder och ramverk, liksom aspekter ur deras praktiska tillämpningar i romanläsningarna.

Material

Uppsatsens primärmaterial består av två teoretiska böcker: *Uneven and Combined Development – Towards a New Theory of World-Literature* (2015) av forskarkollektivet WReC och *What is a World? On Postcolonial Literature as World Literature* (2016) av Pheng Cheah. Här utvecklas de två världslitterära perspektiv som jag har för avsikt att parallellt undersöka och delvis jämföra. Jag har valt just dessa teorier eftersom jag betraktar dem som två skilda uttryck för en och samma perspektivskiftande tendens och eftersom inga närmare jämförelser existerar mellan dem sedan tidigare. Jag har också för avsikt att parallellt undersöka och delvis jämföra WReCs läsning av romanen *The Sacred Book of the Werewolf* (2004) och Cheahs läsning av *The Hungry Tide* (2004). Jag valde ut dessa läsningar eftersom romanerna publicerades ungefär samtidigt och utgör särskilt tydliga exempel på WReCs fokus på semiperifer litteratur som världslitteratur och Cheahs fokus på postkolonial litteratur som världslitteratur.

Tidigare forskning och en överblick av fältet

I det här avsnittet kommer jag helt kort att gå in på vad som skrivits inom eller i angränsning till uppsatsens ämne, men ägna störst fokus åt att övergripande beskriva världslitteraturdebatten, dess grupperingar och hur WReCs och Cheahs teorier positionerar sig i förhållande till dem. Det kommer bli en överblickande snarare än uttömmande beskrivning av fältet där jag för det första vill klargöra det cirkulationsmässiga förhållningssättet till världslitteratur och för det andra beskriva en intratextuell mottendens till detta förhållningssätt, som WReCs och Cheahs teorier ingår i och som jag hävdar har blivit mer påtaglig de senaste åren.

Jag har inte funnit några motsvarande akademiska utredningar med samma eller liknande föresatser och syften som i föreliggande uppsats. Däremot nämns och beaktas WReCs och Cheahs teorier såsom nyligare perspektiv i flera artiklar och antologi-introduktioner som behandlar världslitteraturdebatten. Oftast behandlas de var för sig, men i Kelly Yin Nga Tses recensionsartikel *Whither The World? The Discourse of World Literature* diskuteras de i relation till varandra (och till Aamir Muftis *Forget English!* från 2016). Hennes förslag om att det kan vara ”more instructive to construe these accounts of world literature as complementary rather than competing or conflicting” inspirerade mig att göra en mer ingående jämförelse mellan WReCs och Cheahs teorier för att undersöka både vad som skiljer dem åt och vad som förenar dem.²

I den här uppsatsen intar jag hållningen att det dominerande sättet att studera och definiera världslitteratur de senaste tjugo åren har kretsat kring litterära texters förmåga att ”circulate beyond their culture of origin, either in translation or in their original language”, som David Damrosch formulerade det i *What is World Literature?* från 2003.³ Cirkulationens överordning inom världslitteraturstudier är ofta påtaglig till exempel i de många antologier som publicerats på ämnet sedan millennieskiftet. Ett av de nyligare tillskotten är *The Routledge Companion to World Literature and World History* från 2018, som förklarar att ”in its recent institutional development... world literature analyses *cultural* interaction and literary circulation, often by examining texts which circulate widely across borders, usually through translation, to affect cultures outside the texts’ communities of origin” (kursiv i original).⁴

² Kelly Y. N. Tse, ”Whither the World? The Discourse of World Literature”, *Interventions* 20:3 (2018), s 452.

³ David Damrosch, *What is world literature?* (Princeton N.J: Princeton University Press, 2003) s 4.

⁴ May Hawas, ”Preface”, i *The Routledge Companion to World Literature and World History*, (Routledge, 2018), s xvii.

Också inom svensk världslitteraturforskning har cirkulationsmässiga och framför allt marknadssociologiskt betonade angreppssätt prioriterats, vilket till exempel framgår i den enda antologin inom världslitteraturteori på svenska som heter *Svensk Litteratur som Världslitteratur* från 2012. Den handlar om den svenska litteraturens (som Millenniumtrilogins och Nils Holgerssons) framgångar i det världslitterära systemet och om hur aspekter som transnationella litterära kulturflöden och litterär handelsbalans kan analyseras.⁵

År 2006 publicerade det sverigebaserade forskningsprojektet *Literary History: Towards a Global Perspective* en antologi i fyra volymer, där Stefan Helgesson i ett efterord formulerar fyra utbredda angreppssätt för globala föreställningar om litteratur. "The archival" betraktar världslitteratur som en abstrakt kategori innefattande all litteratur i världen; "the canonical" låter världslitteratur företrädas av en representativ kanon; "the formal" möjliggör komparativa studier av disparata världslitterära verk utifrån en bestämd uppsättning formmässiga drag; och till sist "the circulatory approach" som varken utgår från världslitteratur som en bestämd kanon eller ett enormt arkiv, "but is focused instead on such (hugely different) works of literature that are transferred to localities, languages and interpretive communities at a remove from their primary site of emergence".⁶ Efter ett resonemang kring styrkor och brister för varje förhållningssätt avslutas efterordet i en outtalad (men inte onyanserad) preferens för det cirkulationsmässiga och med en poäng om hur antologivolymerna faktiskt inte bara undersöker, utan också i sig själva marginellt bidrar till, cirkulationen av litteratur.⁷

Jag menar att David Damroschs, Pascale Casanovas och Franco Morettis publikationer kring millennieskiftet bidrog till att befästa förhållningssättet (anlagt av Goethe på 1800-talet) som knyter världslitteratur till global migration och cirkulation över språkliga, nationella och kulturella gränser genom en global ekonomisk marknad.⁸ För att beskriva den svåröverblickbara teoribildningen kring världslitteratur som växt fram efter millennieskiftet, formuleras ofta å ena sidan Morettis och Casanovas världssystembetonade teorier och å andra sidan Damroschs cirkulationsbetonade teori som två konkurrerande positioner och betraktelsesätt. 2016 skrev till exempel Harsha Ram att "the only widespread alternative to world system theory currently practiced in the study of global modernisms is the networks

⁵ Johan Svedjedal, "Svensk skönlitteratur i världen", i *Svensk litteratur som världslitteratur* (Uppsala: Uppsala Universitet, 2012).

⁶ Stefan Helgesson, "Going global: an afterword", i *Literary history: Towards a global perspective*, (Berlin: W. de Gruyter, 2006), s 315.

⁷ Ibid s 320.

⁸ Damrosch, *What is world literature?*, 2003; Pascale Casanova, *The world republic of letters* (Cambridge MA: Harvard University Press, 2004); Franco Moretti, "Conjectures on world literature", i *New Left Review* 1 (2000).

model of literary production, most prominently advanced by David Damrosch...”⁹ Även Katarina Leppänen har gjort en liknande uppdelning mellan *world literature* och *world-literature*. *World literature* betecknar den maximalistiska hållning som Damrosch företräder och som ständigt strävar efter att vidga fältet för världslitterär cirkulation och för litteraturstudier. *World-literature* betecknar det restriktivare perspektiv som Moretti och Casanova företräder, som bygger på världssystemteorin (eller ”world-system theory”) och som analyserar världslitteratur som ett enhetligt men ojämnt system som på olika sätt inverkar på litterära former, verk, genrer och deras globala rörelser.¹⁰

På många sätt är det här en belysande uppdelning som understryker två utbredda sätt att föreställa sig världslitteraturens värld. Damroschs värld åberopar den faktiska världens ogripbara geografiska utsträckning medan Moretti och Casanova avser världen såsom system. De teoretiserar världen som en del av en större helhet medan Damrosch avser den större helheten i sig.

Samtidigt anser jag att uppdelningen mellan Moretti/Casanova och Damrosch såsom två skilda perspektiv osynliggör det faktum att alla *tre* faktiskt prioriterar global cirkulation i sina världslitteraturteorier. Damrosch intresserar sig för hur världslitteratur ”gains in translation”. Hans studier fokuserar på förändringarna, brytningarna och skiftningarna som inträffar när litterära texter översätts till nya lingvistiska och kulturella kontexter.¹¹ Casanova kallar sitt världslitterära system för ”the world republic of letters” och centrerar det kring Paris. Hennes teori handlar om hur litterärt värde cirkulerar som handelsvara och hur litterära verk från olika nationer konkurrerar sinsemellan om det kulturella centrumets erkännande.¹² Moretti utgår också från västs dominanta centrumposition i det världslitterära systemet, men han vill visa hur detta inte nödvändigtvis leder till att perifera litteraturer åläggs västerländska dominanta former. Istället menar han att den litterära cirkulationen mellan världens centrum och periferier medför en kreativ förändrings- och anpassningsprocess. I romangenrens fall menar han till exempel att det uppstår en slags ”kompromiss” mellan västerländsk form och lokalt material, som leder till ett system präglad av variation snarare än homogenisering.¹³

Ur den här synvinkeln representerar inte Damrosch, Casanova och Moretti två vitt skilda perspektiv utan tillhör snarare *samma* kategori av teorier som på olika sätt utgår från litterär cirkulation. Med tanke på de senaste årens teoriutveckling så menar jag att det är relevant att

⁹ Harsha Ram, ”The Scale of Global Modernisms”, i *PMLA* 131:5 (2016), s 1373.

¹⁰ Katarina Leppänen, ”Semiperifera anmärkningar”, i *TFL* 48:1-2 (2018), s 84.

¹¹ Damrosch, 2003.

¹² Casanova, 2004.

¹³ Moretti, 2000.

understryka de tre epokgörande teoriernas gemensamma premiss och kontrastera dem mot den senare, intratextuella tendensen som rör sig *från* global cirkulation som ständig utgångspunkt.

Ur den här synvinkeln blir det också relevant att betrakta WReCs och Cheahs teorier som två olikartade uttryck för samma perspektivskiftande tendens till alternativa världslitterära aspekter. WReCs teori är ett exempel på *world-literature* som trots en världssystematisk förankring fokuserar på textimmanent kritik och inte på litterära verks marknadsmässiga rörelsemönster, som till exempel Moretti och Casanova gör. Cheahs teori å sin sida är ett exempel på hur ett tredje alternativ förutom *world literature* och *world-literature* har vuxit fram på fältet, som ofta benämns som *worlding literature*.

Worlding literature fokuserar inte på litterära verks cirkulation i första hand utan på litteraturens textimmanenta, världsskapande potential och dess förmåga att frammana nya världsliga rum, kontaktzoner och alternativa geografier som kan ge läsaren nya synvinklar på världen. Eric Hayot uppmärksammade vikten av att tänka världslitteratur utifrån litteraturens världsskapande kraft i boken *On Literary Worlds* (2012) och i sin bok *This Thing called the World* (2016) pekade Debjani Ganguly på hur de levda erfarenheternas världsbilder manifesteras i den globala romanen. Men den mest elaborerade teorin kring världslitteratur och världsskapande sedan millennieskiftet är antagligen fortfarande Cheahs *What is a World?* från 2016, som analyseras i den här uppsatsen. Min uppfattning är dock att fler teoretiker har börjat följa samma eller liknande spår. Birgit Neumann och Gabriele Rippl argumenterar till exempel i introduktionen för ett temanummer av *Anglia* att "rather than simply understand 'the world' in terms of the global circulation across various national and territorial boundaries, our aim is to put greater emphasis on literary processes of creating world, i.e. on the world-making capacities of literature".¹⁴ I den gemensamt författade artikeln "Celebrating Afropolitan Identities? Contemporary African World Literatures in English" i samma nummer argumenterar de vidare för att föra samman det cirkulationsmässiga förhållningssättet med det världsskapande:

The structure is designed to bring into dialogue two different approaches to world literature that only rarely converge, namely established approaches that tie the definition of world literature to the capacity to "circulate beyond" its original site of production (Damrosch 2003:4) and studies that focus on world literature's world-making capacities and hence primarily scrutinize ways of poetic "worlding" (Cheah 2016: 8). Whereas text-external, frequently sociologically inspired studies of world literature analyse the "[l]iterary transmutation" through which agents –

¹⁴ Birgit Neumann & Gabriele Rippl, "Anglophone World Literatures: Introduction", i *Anglia* 135:1 (2017), s 3.

publishers, translators, prize committees and critics alike – transform literature into world literature (Casanova 2004:11–13), text-immanent criticism is mainly concerned with the literary text itself and its potential to “open” (Cheah 2016:11) the world.¹⁵

Jag vill hävda att samma perspektivskiftande tendens från global cirkulation går att urskilja även inom svensk världslitteraturforskning, till exempel i programmet *World Literatures – Cosmopolitan and Vernacular Dynamics* och dess senast publicerade bok *World Literatures: Exploring the Cosmopolitan-Vernacular Exchange* (2018). Skiftningen synliggörs på ett intressant sätt om man ställer synsätten i detta pågående forskningsprogram bredvid synsätten i det tidigare programmet *Literary History: Towards a Global Perspective* som jag tog upp ovan. Helgesson som skrev efterordet från 2006 har även författat introduktionen till boken från 2018, och här framstår global cirkulation inte längre som det givna eller föredragna perspektivet för världslitteraturstudier. Istället förespråkas ett öppet, dynamiskt och pluralistiskt förhållningssätt som utgår från växlingen eller glidningen mellan kosmopolitiska macroperspektiv och vernakulära microperspektiv, som inte bara tar hänsyn till litteratur som cirkulerar utan också till den som *inte* gör det.¹⁶ Boken organiseras kring fyra dimensioner av världslitteraturstudier – förutom ”translation and circulation” även ”literary history”, ”locations and orientations” och ”world-making”.¹⁷ Det mångdimensionella förhållningssättet medför alltså inte att de extratextuella cirkulationsmässiga och världssystematiska förhållningssätten måste överges till förmån för ett ”nytt” teoretiskt ramverk som fokuserar på intratextuella, världsskapande aspekter – och inte heller mitt argument om en perspektivskiftande tendens handlar om att intratextuella förhållningssätt ska *ersätta* de extratextuella. Snarare handlar det om att fältet för världslitteraturstudier ständigt förändras och att WReCs och Cheahs teorier utgör två mycket olikartade uttryck för en av dessa nyliga förändringar, vilket gör dem till intressanta studieobjekt.

Analys av WReCs teori

Warwick Research Collective (WReC) är ett forskarkollektiv som grundades år 2007 vid University of Warwick. Där ingår en rad specialister från olika discipliner som intresserar sig för de senaste teoretiseringarna av världslitteratur: Sharae Deckard, Neil Lazarus, Upamanyu Pablo Mukherjee och Benita Parry från Colonial and Postcolonial studies; Nicholas Lawrence

¹⁵ Neumann & Rippl 2017, s 162.

¹⁶ Helgesson 2018, s 7.

¹⁷ Ibid, s 165-166.

och Stephen Shapiro från American studies; samt Graeme Macdonald från Modern British and European studies.¹⁸ För några år sedan författade och publicerade kollektivet gemensamt sin första bok: *Combined and Uneven Development – Towards a New Theory of World Literature* (2015). Den kommer att användas som huvudsakligt underlag för följande avsnitt, där jag gör en sammandragen beskrivning och analys av WReCs världslitteraturteori.

Världslitteratur i en kapitalistisk värld

WReC betraktar världslitteratur som det fanbärande begreppet för en transdisciplinär samtida diskussion och ett omfattande projekt, som inbegriper såväl komparativa och postkoloniala litteraturstudier som studiet av olika ”nationallitteraturer” (den ryska, svenska, sydafrikanska osv). Men de har också en mer specifik förståelse av världslitteratur som en förlängning och omdaning av just de komparativa litteraturstudierna efter debatterna om multikulturalism och eurocentrism. Världslitteratur är vad som uppstår när komparativ litteratur engagerar sig i försöket att ”unthink eurocentrism” och ”goes global”.¹⁹ Med sin forskning och sin bok sällar sig kollektivet till den växande raden av förslag på hur världslitteratur kan teoretiseras och praktiseras som en ny form av komparativ litterär metod. Men de understryker noga att tanken på en ny litterär komparativism bara kan bli fruktbar om den utgår från en övergripande teori om det kapitalistiska världssystemet (s 41).

Här sätter de fingret på det huvudsakliga problemet som de identifierar hos de världslitteraturstudier som bedrivits hittills och hos samtida litteraturstudier överlag – nämligen en bristande medvetenhet om den globala kapitalismens system. De anser att kapitalismens strukturerande effekter ständigt bortses från och osynliggörs i det vetenskapliga arbetet. Särskild kritik riktas mot postkoloniala studier (s 28). WReC anser att de genomsyras av en problematisk syn på modernitet, som ligger till grund för kontraproduktiva tankesätt för att angripa och motverka eurocentrism (s 14). Kollektivet tar upp den inflytelserika postkoloniala teoretikern Edward Said som exempel och det faktum att hans teorier saknar en materialistisk definition av imperialism (s 29). De menar att han sår på och isolerar imperialism från kapitalism och beskriver det som en fråga om dominans och erövring snarare än om exploatering, klasskamp och införandet av särskilda produktionssätt. Istället för att koppla samman imperialism med kapitalism, låter Said den civilisatoriska kategorin ”Väst” ersätta den sociohistoriska process som WReC menar att begreppet egentligen refererar till.

¹⁸ <https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/research/currentprojects/collective/>.

¹⁹ Warwick Research Collective (WReC), *Combined and Uneven Development* (Liverpool: Liverpool University Press, 2015), s 5. I detta och följande avsnitt om WReC kommer alla hänvisningar till nämnda bok ske med sidnummer i den löpande texten. Övriga källhänvisningar anges med fotnoter.

Det leder till att den moderna, historiska utvecklingens materiella och strukturerande dynamiker och verkningar osynliggörs. Europa totas ihop till en enda homogen kategori, karakteriserad av ett fåtal västerländska länders koloniala historia och ”Väst” definieras på ett mystifierande och svävande sätt som imperialismens drivande kraft (s 31-32).

Den här essentialiseringen av ”Väst”, som beror på avsaknaden av en materialistisk analys, går tvärtemot avsikten att motverka vetenskaplig eurocentrism och befäster modernitet som ett i grunden västerländskt fenomen, anser WReC. Därför är kollektivets föresats att mot dessa och andra ”postteoretiska” tendenser omformulera modernitetsbegreppet och skilja det från idén om ”Väst” och istället knyta det till idén om det kapitalistiska världssystemet, och därifrån skapa en materialistiskt grundad världslitteraturteori (s 6, 15). WReCs omdefinition och rekonstruktion av världslitteraturbegreppet utgår från tre antaganden som de sammanfattar på det här viset:

A single but radically uneven world-system; a singular modernity, combined and uneven; and a literature that variously registers this combined unevenness in both its form and its content to reveal itself as, properly speaking, world-literature (s 49).

Fritt översatt utgår vi alltså från ett enda *enhetligt men radikalt ojämlikt världssystem*; en för hela världen *gemensam modernitet* som präglas av *sammansatt och ojämn utveckling* (”combined and uneven development”); och en litteratur som på olika sätt *registrerar den sammansatta ojämnheten* (”combined unevenness”) *i form och innehåll*, vilket gör den till *världslitteratur*. Ur stycket går det att plocka ut och formulera fyra viktiga nyckelbegrepp: *världssystem*, *modernitet*, *sammansatt och ojämn utveckling* och *litterära registreringar*. Kollektivets teoretisering kring de första tre begreppen kan sägas utgöra det möjliggörande ramverket för det sista, som uttrycker den specifika definitionen av världslitteratur som litterära registreringar av det moderna, kapitalistiska världssystemet. I det följande ska jag förklara vad begreppen betyder i och för WReCs teori.

Wallerstein, Moretti och världen som system

Grundläggande för WReCs teoribildning är att begreppsliiggöra världen som ett system, vilket de gör med hjälp av Immanuel Wallersteins världssystemteori. Det rådande världssystemet är den moderna kapitalistiska världsekonomin. Enligt Wallerstein ska världssystemet varken betraktas som ett hela världens system eller som ett system *i världen*. Istället utgör det

moderna kapitalistiska världssystemet en värld, det *är* en värld.²⁰ Men det är inte en värld med samma ontologiska status som den ”verkliga” världen som är identisk med planetens geografiska omfattning, utan på det sättet att systemet utgör en självorganiserande, självständig och självrefererande struktur och helhet, utan att nödvändigtvis omfatta hela globen.²¹ På det här antagandet vilar WReCs teori; det är den moderna kapitalismens system som avses när de talar om världssystem, och det är detta världssystem som utgör världen i deras världslitteraturteori.

En av de första att explicit förbinda världslitteratur med världssystem var Franco Moretti, som är en viktig föregångare för WReCs tankegångar. Framför allt utgår de från en av hans formuleringar kring världslitteraturens beskaffenhet: det är inte en kanon eller en läsmetod, utan just ett världslitterärt system som liksom det omgivande världssystemet inte struktureras av kulturell skillnad utan av ojämlikhet (s 7). Systemet, såväl världens som världslitteraturens, är ”one, and unequal”.²²

Eftersom vissa platser i världsekonomin gynnas mer på bekostnad av andra, så bildas zoner av olika sociala grupper, politiska strukturer och områden som de kontrollerar. Zonerna befinner sig i en systematisk maktrelation i förhållande till varandra som utgörs av hierarkier och beroendeställningar. På så sätt delas världsekonomin in i centrum, semiperiferi och periferi, där grupperna i centrum gynnas mer av världsmarknaden än grupperna i de andra zonerna, eftersom centrum äger den världsekonomiska makten.²³

I WReCs och Morettis teorier överförs de sociologiska begreppen och det världsekonomiska systemets uppbyggnad till det världslitterära systemet. Men WReC understryker noga hur begreppen inte har några reifierade, separata betydelser. Centrum/semiperiferi/periferi är relationella och dynamiska begrepp som bara får mening i förhållande till varandra. De skriver att ”the processes of ’centralisation’ (becoming ’core’) and ’peripheralisation’ are multi-scalar, playing themselves out at multiple levels – neighbourhood, city, nation, region, macro-region – in addition to that of the world-system itself” (s 55). Det betyder att ingen plats utgör ett homogent centrum eller en homogen periferi utan består av ytterligare maktförhållanden mellan ytterligare centrum och periferier.

Semiperiferi lyfts fram som ett intressant begrepp i WReCs teori, eftersom det beskriver hur en plats på olika dimensioner kan inneha en samtidigt central och perifer position i

²⁰ Immanuel Wallerstein, *World-systems Analysis: an Introduction* (Durham: Duke University Press, 2004), s 93.

²¹ Eric Hayot, *On Literary Worlds*, kapitel ”Worlds, Literature, Systems” (New York: Oxford University Press, 2012) s 3/12.

²² Moretti 2000, s 55-56.

²³ Cheah 2016, s 79.

världssystemet och/eller det världslitterära systemet. För att ständigt understryka det periferas relativa status så använder WReC formuleringen (semi)periferi. Kollektivet påpekar att litterära verk från världssystemets (semi)periferier inte sällan produceras av metropolitiska författare som skriver utifrån ett centrum *inom* denna (semi)periferi; som till exempel Lagos i Nigeria eller Mumbai i Indien. Åt andra hållet är det inte ovanligt att litterära verk från världssystemets centrum, som USA eller Paris, skrivs från periferierna av detta centrum, som också kan bestå av marginaliserade positioner i fråga om klass, etnicitet eller religion. För WReCs teori är det viktigt att tydliggöra hur maktdynamiken mellan centrum och periferi befästs på alla nivåer i världssystemet (s 55).

Jameson, Trotskij och modernitetens sammansatta ojämnheter

WReCs syn på det kapitalistiska världssystemet utgör en första grundpelare för kollektivets teoribygge. En andra grundpelare utgör den sammanhängande frågan om *modernitet* och *sammansatt och ojämn utveckling*. Här använder sig kollektivet av Fredric Jamesons inflytelserika idéer. För Jameson är moderniteten, liksom världssystemet, ett enhetligt, singulärt och simultant fenomen som omfattar hela världen samtidigt (s 12). Det här synsättet kontrasterar WReC mot de samtida försöken att pluralisera modernitetsbegreppet genom teorier om "alternativa moderniteter" (s 14). WReC identifierar det som ett vanligt tankesätt inom postkoloniala studier, som antar att stipulerandet av en enda gemensam modernitet för hela världen också innebär universaliserandet av ett ursprungligen västerländskt fenomen. För att undkomma den eurocentriska konsekvensen av en modernitet som med upprinnelse i "Väst" intar resten av världen på imperialistiskt maner, anlitas tankemodellen med en mångfald moderniteter, där perifera platser har sina egna och den "västerländska" bara utgör en i mängden.

WReC menar att tankesättet och lösningen i alternativa moderniteter beror på ett felaktigt och i grunden eurocentriskt antagande om att moderniteten från början är ett västerländskt fenomen, och denna felaktiga slutledning uppstår just när modernitet knyts till ett "Väst" istället för att förstås i relation till kapitalismen som världssystem (14).

Kollektivet framhåller Jamesons modernitetsbegrepp som ett bättre alternativ. Han menade att modernitet representerar "something like the time-space sensorium corresponding to capitalist *modernisation*" (s 12). Detta kan förtydligas med hjälp av WReCs egen beskrivning; modernitet är "the way in which capitalist social relations are 'lived'" (ibid). En styrka som kollektivet tar vara på i Jamesons modernitetsbegrepp är att det lyckas betona modernitetens singularitet och globala simultanitet utan att försumma dess inre heterogenitet och ojämnheter.

Med andra ord: genom Jameson kan de stipulera *en* enda modernitet, som för den skull inte antar *samma* form överallt.

Den viktigaste komponenten i Jamesons modernitetsbegrepp är teorin om *den sammansatta och ojämna utvecklingen*, som är en marxistisk idé som började utformas i Marx, Engels och Lenins arbeten men som formulerades explicit av Trotskij på 1930-talet i *Ryska Revolutionens Historia* (s 10). För Trotskij beskriver den sammansatta och ojämna utvecklingen en situation där kapitalistiska former och relationer implementeras på icke- eller halvkapitaliserade samhällen, men de nya sociala formerna och relationerna lyckas inte ersätta de äldre, utan de existerar istället samtidigt i en sammanträngd förening (ibid). Den här tanken utvecklar Jameson och låter ligga till grund för sin teori om moderniteten som ett singulärt (det vill säga ett enda systematiskt sammanhängande) och simultant fenomen som omfattar *hela* världen, där inte bara periferi utan även centrum upplever ojämnheter (s 11). Han understryker att modernitet alltid per definition präglas av ojämnheter; alltså en historisk samexistens i varje given tid och plats, mellan verkligheter från radikalt olika historiska tidpunkter. Den här samexistensens olika manifestationer, eller mångfalden av ojämnheters uppenbarelsereformer, bör förstås som sammankopplade och som präglade av en sociohistorisk kombinationslogik snarare än som osystematiska och godtyckliga (s 12).

Modernitet markerar därmed inte en relation mellan olika samhällliga formationer där vissa är moderna och andra inte är det. Det är inte något som händer, eller händer först och bäst, i "Väst" och som världssystemets periferier sedermera deltar i. Det är inte något som främst sker i städerna och i andra hand på landsbygden. Om urbanisering är en del av moderniseringen så är det som följaktligen sker på landsbygden en del av *samma* händelse; det finns ingen "uppnådd" modernitet i metropolerna, där ojämnheten skulle ha plattats ut och harmoniserats. Den kapitalistiska utvecklingen består inte bara av futuristiska stadssiluetter i London och Shanghai skriver WReC, utan nödvändigtvis också av Brasiliens favelas och den flytande slummen i Lagos (s 13). Enligt Jameson *skapar* kapitalistisk utveckling ojämnheter och mellan världens olika manifestationer av moderniteten, och mellan representationerna av dem i litterära verk, finns en strukturell koppling som förbinder dem (s 14). I Jamesons efterföljd stipulerar WReC därmed den singulära och simultana moderniteten, vars singularitet och simultanitet inte innebär att modernitet antar samma form överallt – tvärtom, eftersom den sammansatta ojämnheten är en ständigt diversifierande faktor.

Den moderna kapitalismens litterära registreringar

Jag har så långt avhandlat ramverket för WReCs teori: det moderna kapitalistiska

världssystemet som är "one, and unequal" och den för hela världen gemensamma och samtidiga moderniteten som präglas av sammansatt och ojämn utveckling. På det fundamentet formulerar kollektivet en specifik definition av världslitteratur och därtill en komparativ metod och en slags världslitterär estetik. I det nästa ska jag beskriva dessa komponenter närmare.

WReCs världslitteraturdefinition skiljer sig från andra utbredda definitioner som framhåller till exempel global spridning och historisk varaktighet som avgörande kriterier. För WReC avser begreppet enbart den litteratur som skapas och existerar inom det moderna kapitalistiska världssystemet; det är en världssystem-litteratur (s 50). Definitionen av världslitteratur som direkt avhängigt världssystemet ger vissa implikationer för dess befintlighet – inte minst för när i tiden världslitteratur kan sägas existera, eftersom modern kapitalism är bra mycket yngre än litteratur i allmänhet.

Enligt Wallersteins teori anlades grunderna för det kapitalistiska världssystemet kring år 1500, men det är först i början av det långa 1800-talet som det blir relevant att tala om ett världsomspännande kapitalistiskt system som världslitteratur kunde utvecklas i relation till. Det betyder att den enda relevanta litteraturen för WReCs teori är senmoderna verk från de senaste 200 åren, med dryga mått mätt (s 51). Men definitionen medför också att *samtliga* verk från dess fram till idag räknas som världslitteratur. Kollektivet avser nämligen inte bara litteratur som självmedvetet eller explicit förhåller sig till världssystemet och inte heller att den måste innehålla något slags medierat motstånd. Tanken är snarare att världssystemets effekter oundvikligen föreligger och kan synliggöras i vilket modernt verk som helst, eftersom det utgör infrastrukturen för all modern kulturproduktion och präglar hur litteratur formas och blir till (s 20).

WReCs teori bygger alltså på en fundamental, beständig och bestämmande koppling mellan det rådande moderna världssystemet och litteraturen som skapas inom detta system. Medan kapitalismen är världslitteraturens basstruktur och bärarmaterial, så präglar moderniteten dess form och innehåll (s 15). Det leder till en förståelse av världslitteratur såsom *litterära registreringar* ("literary registrations") av det moderna kapitalistiska världssystemet och dess sammansatta och ojämna utveckling (s 17). Det betyder att litterära former, genrer och estetiska strategier kan betraktas som effekter och manifestationer av den kapitalistiska modernitetens sociala logik och dess sammansatta ojämnheter.

Styrkan i en litterär världssystemteori ligger enligt WReC i att det kan synliggöra och möjliggöra intressanta jämförelser mellan skenbart osammanhängande litterära komponenter och sociala formationer i världssystemet, som kanske kommer från helt olika historiska

tidpunkter men som däremot delar en gemensam belägenhet i förhållande till kapitalismens återkommande rytmiska cykler (s 68). Därför är det intressant och meningsfullt, menar WReC, att jämföra till exempel den gotiska skräckromanen *Wieland* (1798) av Charles Brockden Brown; Multatulis *Max Havelaar* (1860) som kritiserar Hollands kolonistyre på Java; den filippinska romanen *Noli me Tangere* (1887) av José Rizal som skildrar den spanska kolonialregimens förtryck av det filippinska folket; *En Riksha i Peking* (1937) av Lao She som handlar om en fattig rikshaförarens liv i storstaden och *Den Förlorade Porten* (1953) av den kubanske författaren Alejo Carpentier som handlar om en musiker på expedition i Venezuelas regnskogar, i relation till varandra. Såsom litterära registreringar av världssystemet bär de alla vittnesmål, var och en på sitt sätt i såväl form som innehåll, om ”the shock of the new”, om det massiva uppbrottet som den kapitalistiska moderniseringen innebar och som skapade avgörande förskjutningar i livsvärlden, i rumtiden och i den mänskliga erfarenheten (s 50). Det är verkens position inom en delad geografi av sammansatt och ojämn utveckling som tillåter och manar till att identifiera strukturella analogier mellan dem, menar WReC (s 57).

Fastän kollektivet hävdar att det existerar en världslitterär dimension inom varje senmodernt verk, så påstår de för den skull inte att registreringarna framgår med samma tydlighet överallt. Vissa verk kan så att säga framträda som mer världslitterära än andra. WReC hävdar till exempel att litteratur skriven från perifera och semiperifera positioner tenderar att tydligare registrera världssystemets sammansatta ojämnheter än litteratur skriven från centrumpositioner (s 52-53). Eftersom det är i periferin som den sociala ordningens orättvisor och motstridigheter manifesteras och upplevs med störst påtaglighet, så är det inte konstigt att den sammansatta och ojämna utvecklingen ofta också finner sin mest utpräglade och skarpsinniga registrering där – och att det blir vanliga platser för nya kulturella och litterära former att dyka upp (s 52).²⁴ WReC lyfter det klassiska exemplet Dostojevskij, som de anser omvandlade det underutvecklade och motstridiga i den ryska semiperiferin till en källa för litterär nyskapelse genom att bearbeta samexistensen av det arkaiska och det nya till en modern form med få motsvarigheter i 1800-talslitteraturen. Hans realism registrerade inte den kapitalistiska modernitetens kommersialiserade och rationaliserade yta såsom den

²⁴ Här är det emellertid viktigt att påminna om kollektivets dynamiska syn på centrum och periferi. När de talar om perifera och semiperifera positioner avser de aldrig permanenta platser på jordklotet. Den sammansatta och ojämna utvecklingen producerar ojämnheter genom hela världssystemet och inte bara längs med klyftan som uppstår i och med kapitalismens globala arbetsfördelning (s 57).

upplevdes i centrum, anser WReC; den registrerade de påtagliga motstridigheterna, förskjutningarna och ojämnheterna som karakteriserar det (semi)perifera (s 62).

En (semi)perifer estetik

WReCs tes är inte bara att den sammansatta ojämnhetens litterära registreringar tenderar vara som tydligast i (semi)perifer litteratur. De menar också att de (semi)perifera litterära registreringarna ofta tar sig vissa specifika innehållsmässiga och formmässiga uttryck. Det handlar om ickelinjära händelseförlopp, metanarrativitet, fragmentariska karaktärer, opålitliga berättare, motsägelsefulla synvinklar och så vidare – det vill säga element och tekniker som enligt den euroamerikanska traditionen brukar identifieras som modernistiska (och postmodernistiska). Men WReC väljer att benämna dem som *irrealistiska* och sjösätter argumentet att irrealism är en estetisk strategi som används för att gestalta just perifera upplevelser (s 51).

Irrealism är ett begrepp hämtat från Michael Löwys ”critical irrealism” som i sin tur är en utveckling av György Lukács ”critical realism”.²⁵ Med critical realism avsåg Lukács sanningsenliga litterära återspeglningar av verkligheten med förmåga till kraftfull samhällskritik. I Balzac, Dickens, Stendhal och Tolstoj fann han ”idealtypen” av realism medan modernistisk litteratur var subjektivistisk, begränsande, ahistorisk och antirealistisk. Men den här definitionen av ”sanningsenlig” tyckte Löwy var alltför snäv. Han ansåg att även ickerealistiska verk som inte följde Lukács idealtyp kunde vara värdefulla för samhällskritiska syften. Det argumenterade han för genom läsningar av Kafka och Hoffman, där han såg verklighetsförvrängningarna och de utsuddade gränserna mellan det realistiska och orealistiska som former av estetiska uttryck under en överhängande kapitalistisk och imperialistisk världsordning, där den föreliggande verkligheten skapar en permanent känsla av desillusion och splittring. Ur sådana förutsättningar uppstår en särskild form av realism – nämligen irrealism, som enligt Löwy inte följer de rådande reglerna för korrekta representationer av livet så som det är, men som trots allt är lika kritiska inför den sociala verkligheten.²⁶

Löwys syn på realism/irrealism är viktig för WReC av två anledningar. För det första underbygger det deras argument om irrealism som en estetisk strategi för att gestalta perifera upplevelser. För det andra löser Löwy upp den traditionella skiljelinjen mellan realism och modernism som avgränsade estetiska kategorier och perioder. Kollektivet motsätter sig att tala

²⁵ Sourit Bhattacharyas, ”The Margins of Postcolonial Urbanity”, i *Postcolonial Urban Outcasts*, (Milton: Taylor and Francis, 2016), s 40.

²⁶ Ibid.

om litteraturhistorien som uppdelad i sekventiella estetiska epoker över huvud taget, eftersom de tycker att det bygger på uppfattningen om att litterära former utvecklas, sprids och efterträder varandra över tom tid. Tvärtom menar WReC att litterära former uppstår, utvecklas och återkommer i samband med kapitalismens långa vågor över världen, ofta i kollision med varandra. Att läsa modernistisk litteratur i ljuset av sammansatt och ojämn utveckling innebär därför alltid att läsa med hänsyn även till dess realism (s 67). Av den anledningen använder WReC begreppet irrealism för att beteckna den estetiska strategi, eller (semi)perifera estetik, som inte står i motsats till realism utan är en form av realism, och som inte motsvarar modernism utan egentligen inbegriper alla slags icke-realistiska litterära grepp som används för att skildra verkligheten.

Alltså: för att kunna gestalta den perifera upplevelsens sanna proportioner krävs förvrängda bilder (s 72). Utöver tidigare nämnda irrealistiska och experimentella grepp, så identifierar WReC en benägenhet hos (semi)perifera författare att skapa anamorfiska effekter genom att återaktivera arkaiska och fortlevande litterära och icke-litterära element från egna lokala eller regionala kulturella sfärer.²⁷ De tillkallas och levandegörs i syfte att utmana, upplösa, blanda samman, komplettera och ersätta dominerande litterära former och för att kunna uttrycka den perifera upplevelsens palimpsestiska, sammansatta och motsägelsefulla karaktär (ibid). Ett exempel som nämns är Tayeb Salihs *Season of Migration to the North* som kombinerar traditionella tekniker i den muntliga arabiska historieberättarformen *hakawati* med vedertagna former av litterär modernism, just för syftet att registrera ett (semi)perifert socialt utrymme enligt WReC (s 52).

Kollektivet föreslår att det finns en särskild förbindelse mellan den irrealistiska estetik och generella upplevelser av periferitet (s 68). De menar att litterära representationer i (semi)perifera kontexter verkar kräva en slags förhöjning, intensifiering eller transcendens av den idealtypiska realismen – i synnerhet vid tillfällen av världssystematisk kris (s 68, 66). WReC tar upp ett intressant exempel på strukturella faktorer som de menar kan frammana irrealistiska tendenser.

En viktig omständighet bakom många av världssystemets rådande kriser är skiftet i det kapitalistiska systemets centrum från materiell produktion till kredit och spekulation; det vill säga finansialiseringen av ekonomin och det fiktiva kapitalets expansion och dominans. Skiften mellan verkligt och fiktivt kapital är en återkommande tendens i den globala

²⁷ Anamorfos är ett konstvetenskapligt begrepp som avser ”en perspektivistiskt förvrängd bild som återfår sina rätta proportioner när den betraktas ur en viss vinkel...”.
<https://www.ne.se/upplagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/anamorfos>.

kapitalistiska utvecklingen, men det tydligaste exemplet för vår tid är den enorma finansialiseringsvåg som inleddes på 1970- och 80-talen i samband med att världens finansiella marknader avreglerades i större skala än någonsin (s 69). WReC hävdar att det fiktiva kapitalets uppkomst och tillväxt – den mest virtuella och immateriella formen av kapitalisering – är tätt förbunden med ackumulation genom frångående, som är den mest fysiska och blodiga. Ackumulation genom frångående är ett begrepp myntat av den marxistiske geografen David Harvey och kan förstås som utomekonomiska tillvägagångssätt för att ackumulera kapital genom politisk och rättslig makt, ofta i kombination med fysiskt våld.²⁸ De här materiella och immateriella produktionsregimernas samtidighet – ”the spilled blood and evanescent credit”, som WReC uttrycker det – är en påtaglig samhällelig omständighet för perifera sociala formationer. Kollektivets tes är att sådana upplevelser inte så lätt ges uttryck genom den idealtypiska realismens fakticitet och naturtrogenhet. Istället är det medvetna, irrealistiska sammanflätandet av verkligt och överkligt en litterär strategi som är mer mottaglig för den våldsamma samtidigheten av abstrakta och fysiska kapitaliseringsformer. På det här sättet kan irrealism förstås som en förhöjning av realismen utifrån den sammansatta och ojämna utvecklingens omständigheter, snarare än som en nedvärdering av den (s 70).

En förnyad komparativism med materialistisk förankring

Sammanfattningsvis: kollektivets föresats är att knyta det förnyade världslitteraturprojektet till en materialistisk utgångspunkt i det moderna kapitalistiska världssystemet. Här är världen ett system och världslitteraturen följaktligen en världssystemlitteratur. Världen och litteraturen präglas av det kapitalistiska systemets sammansatta och ojämna utveckling, vilket ger effekter i människornas livsvärldar, vilka i sin tur registreras i litteraturen. WReCs komparativism bygger på verkens position inom en delad geografi av sammansatt och ojämn utveckling. Den går ut på att identifiera strukturella analogier dels mellan verk, dels mellan olika världssystematiska positioner och litterära effekter som uppstår. Kollektivet driver tesen att särskilda världssystematiska effekter och omständigheter ger vissa tendenser i de litterära uttrycken. De argumenterar till exempel för en strukturell förbindelse mellan omskakande och skoningslösa upplevelser av kapitalismens sociala logik och en irrealistisk estetik. Tanken är att irrealism uppstår som estetisk strategi när författare försöker skildra verkligheten som den

²⁸ Derek Hall, ”Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession and the Global Land Grab”, *Third World Quarterly* 34:9 (2013) s 1586.

upplevs från perifera positioner i världssystemet. På så sätt formulerar WReC de irrealistiska uttrycken som en slags (semi)perifer realism.

WReC iscensätter sin metod och exemplifierar sina argument genom ett antal fallstudier som behandlar flera verk, till exempel Tayeb Salihs *Season of Migration to the North* (Sudan, 1969), Peter Pišťaneks *Rivers of Babylon* (Slovakien, 1991), Pio Barojas *The Quest* (Spanien, 1922), Halldór Laxness *Atomstationen* (Island, 1948), James Kellmans *The Busconductor Hines* (Skottland, 1984), Ivan Vladislavics *Portrait with Keys* (Sydafrika, 2006) och Victor Pelevins *The Sacred Book of the Werewolf* (Ryssland, 2004). Värt att notera är att samtliga är skrivna mellan 1920- och 2000-talet och att alla utom en kommer från (semi)perifera platser i Europa. WReC framhåller att deras urval varken indikerar den kronologiska eller geografiska begränsningen för hur de definierar världslitteratur. Deras mål inte är att illustrera den geohistoriska räckvidden för deras metodologiska ramverk utan att testa dess gångbarhet och förklaringspotential, med övertygelsen att om den fungerar i deras fallstudier, så fungerar den på andra verk från andra tider och platser (s 51). Jag ska se närmre på WReCs analys av Pelevins *The Sacred Book of the Werewolf* för att undersöka hur de omsätter sin teori i praktik.

The Sacred Book of the Werewolf

Victor Pelevin föddes år 1962 i Moskva och var elektroingenjör och journalist innan han blev författare och började skriva romaner som skildrar livet i det postsovjetiska Ryssland.²⁹

WReC räknar honom till generationen av författare som skapade en boom av litterär fantastik och spekulativ fiktion, där bland andra Vladimir Sorokin, Olga Slavnikovna, Tatyana Tolstaya och Dmitry Bykov ingår och som alla använder dystopiska, magisk-realistiska, fantastiska och gotiska grepp för att allegoriserar det ”nya Rysslands” sociala omvälvning och omvandling (s 98). Deras politik skiftar mellan det reaktionära till det liberala till det post-marxistiska, men WReC framhåller just Pelevins fiktioner som de progressivare när det kommer till kritik mot nyliberal kapitalism (98-99).

I förestående avsnitt ska jag undersöka hur WReC iscensätter sin världslitteraturteori i analysen av Pelevins *The Sacred Book of the Werewolf*, som utkom på ryska år 2004 och på engelska år 2008. Deras analys går ut på att göra en materialistisk koppling mellan Pelevins irrealistiska strategi och det semiperifera Rysslands hastiga och brutala förvandling från

²⁹ <https://www.britannica.com/biography/Viktor-Pelevin>.

totalitär kommuniststat till auktoritär nyliberal oljestat. Men först ska jag göra en sammanfattning av romanen, med fokus på avsnitten med störst relevans för WReCs analys.

Sammanfattning

Hjälten och tillika berättaren i *The Sacred Book of the Werewolf* är en 2000 år gammal rävdemon vid namn A Hu-Lui. I skepnaden av en tonårsflicka arbetar hon som prostituerad i Moskva, vilket är det sedvanliga yrket för just rävdemoner. Hon håller till på det exklusiva Hotel National, där hon lockar till sig tjänstemän från olika investmentbanker. Men A Hu-Lui ingår aldrig personligen några fysiska, sexuella förbindelser med sina kunder. Med hjälp av sin magiska svans hypnotiserar hon och spinner nät av illusioner omkring dem, så att de upplever sig ha sex med den knappt lovliga flickgestalten, medan A Hu-Lui i själva verket står och suger i sig den livskraft som människor ger ifrån sig vid sex och som rävdemoner behöver för att upprätthålla sitt ungdomliga yttre och sin förtrollande kraft.

Av en rad sammanträffanden kommer hon i kontakt och inleder ett kärleksförhållande med den imponerande och gentlemannamässiga Alexander; militär veteran och medlem i en hemlig grupp inom den statliga underrättelsetjänsten FSB – en grupp som visar sig bestå av varulvar. Alexander, eller Sasha "the Greywolf", och hans varulvsflock ansvarar för Rysslands hantering av de sibiriska oljeresurserna.

En dag tar han med sig A Hu-Lui till byn Nefteperogonievsk i det iskalla och snötäckta norr. På resan dit låter han henne läsa en rysk motsvarighet till sagan om Askungen. Istället för den goda fen får den stackars föräldralösa flickan Khavroshka hjälp av en magisk ko, som i sagans slut förvandlas till ett ousinligt äppelträd av guld. I Nefteperogonievsk får A Hu-Lui bevittna en sällsam ceremoni, som visar sig vara sanningen bakom oljestaten Rysslands stora tillgångar. Varulvarna placerar en gammal sprucken ko-skalle på en piedestal ovanpå oljefyndigheterna, varpå de turas om att tillbe den magiska kon med skall och ylanden för att hon ska välsigna dem med olja. För att detta ska ske måste den magiska kon röras till svarta tjocka oljetårar, som väller upp ur de tomma ögonhålorna.

Bland rävdemonerna finns en egen sägen som handlar om en supervarulv; ett slags Messias som ska komma och gottgöra rävarnas alla synder och rena deras själar, för att sedan uppgå i "regnbågsströmmen". Alexander blir allt mer övertygad om att det är han som är supervarulven, medan A Hu-Lui vet att sägnen bara är en metafor: regnbågsströmmen är rävarnas och varulvarnas motsvarighet till människornas Nirvana. Supervarulven är varje person som kan uppnå ett upplyst tillstånd och inträda i regnbågsströmmen och därmed överskrida illusionerna som utgör det vi kallar verkligheten.

Efter en lång period av intensiv meditation når A Hu-Lui full insikt om förhållandet mellan hennes och verklighetens natur, och inser att kärlek är nyckeln till regnbågsströmmens upplysta tillstånd. Men när hon vaknar ur meditationen finner hon att Alexander har lämnat henne. Hon bestämmer sig för ett sista åtagande, för hans och alla andra varulvars och rävars skull: att skriva en bok som kan vägleda andra varelser till frigörelse – och det är just den boken som läsaren håller i sina händer. Boken inleds med en metatext rubricerad ”Commentary by Experts”. Där får vi veta att boken bygger på ett dokument med namnet ”A Hu-Lui” som hittades på en laptop som låg övergiven på gräsmattan i en rysk park tillsammans med en uppsättning kvinnokläder. Inbränt i gräset fanns dessutom en tio meter stor femuddig stjärna. Vittnen säger sig ha sett ett ljusfenomen i det berörda området; flerfärgade ljus, blixtar och upp till fem sfäriska regnbågar. Experterna menar att det hela var ett uppenbart iscensatt PR-trick och att manuskriptet knappast har något värde i sig självt, utan endast är intressant med tanke på hur det introducerades för världen.

WReCs läsning

WReCs romananalys kan delas upp i två sammanhängande delmoment. I det första resonerar de mer allmänt kring fantastiken i Pelevins författarskap och den större nygotiska tendensen som de menar att han tillhör. De kritiserar också postmoderna förklaringar och läsningar av den postsovetjetiska nygotiken som inte förankras i en materialistisk och världssystematisk utgångspunkt. I det andra delmomentet gör de mer ingående analyser av specifika litterära grepp i *The Sacred Book of the Werewolf* och argumenterar för att romanens metamorfos- och varulvsmetaforik registrerar det senaste stadiet i Rysslands sammansatta och ojämna utveckling som oljeregim.

WReCs övergripande metod går ut på att finna materialistiska förklaringar till olika litterära fenomen, uttryck, grepp, tendenser, genrer och så vidare, genom att analysera dem som mer eller mindre medvetna och kritiska reaktioner på kapitalismens sammansatta ojämnheter, som tar sig olika uttryck på olika platser i världssystemet och som därmed också ger upphov till olika typer av litterära registreringar. Inför sin analys av *The Sacred Book of the Werewolf* tillför WReC ännu en infallsvinkel till sin världssystematiska litteraturteori: kapitalismen ska inte bara förstås som ett världssystem utan också som en *världsekologi* (s 96). Ur det här perspektivet kan kapitalismen antingen betraktas som en enda stor ekologisk regim som organiserar relationen mellan natur och samhälle, eller som bestående av flera mindre, samtidiga och skiftande ekologiska regimer som till exempel kan centreras kring oljeutvinning, plantageodling eller regnskogsskövling. Paradigmskiftet mellan olika regimer

ger ofta upphov till avgörande och omskakande socioekologiska förändringar – vilket i sin tur kan resultera i ett uppsving för gotiska och övernaturliga troper, enligt WReCs teori (s 96-97). I det följande ska jag redogöra för kollektivets resonemang om hur den ryska nygotiken och Pelevins verk kan läsas som estetiska registreringar av det semiperifera Rysslands hastiga övergång till nyliberala kapitalistiska former i allmänhet, och hur just *The Sacred Book of the Werewolf* kan läsas som en registrering av den brutala omvandlingen till en oljebaserad ekoregim i synnerhet.

Trots Pelevins tydliga förankring i genrelitteraturer som fantasy och science fiction så har hans verk i första hand marknadsförts som ”literary fiction”. Enligt WReC karakteriseras hans fiktioner av sagolika allusioner, djuplodande intertextualitet och mångskiftande sammansmältningar mellan sociologiska observationer, ontologiska spekulationer och buddhistisk filosofi (s 100). Allt som oftast definieras Pelevin som en postmodern författare, men kollektivet gör ett tydligt ställningstagande mot just postmoderna läsningar av hans verk. Att läsa Pelevin som om han i första hand sysslade med poststrukturalistiska iscensättningar av språkets och historiens obestämbarhet är nämligen att förbise de materiella omständigheterna som strukturerar verkens lekfulla absurditet, metafiktiva tricks och hyperaktiva ordlekar, argumenterar WReC (ibid). De jämför honom med Mikhail Bulgakov, en av Pelevins stora inspirationskällor. I en intervju ska Pelevin ha sagt att

The Master and Margarita didn't even bother to be anti-Soviet, yet reading this book would make you free instantly. It didn't liberate you from some particular old ideas, but rather from the hypnotism of the entire order of things (s 101).

WReC menar att Pelevins romaner, på ett sätt som liknar Bulgakovs, uppfinnar en absurdistisk och abstrus estetik som underminerar konventionell realistisk prosa i syfte att bryta den dominerande sociala ordningens hypnotism och synliggöra perestrojkans och oljestatens hallucinationer (s 101). Pelevins upptagenhet med verklighetens natur, eller med känslan av verklighetens överklighet, kan alltså inte enbart härledas till ett intresse för buddhistisk metafysik eller grundas i språkets inneboende instabilitet eller medvetandets och epistemologins paradoxer, enligt WReCs analys. Kollektivet betraktar hans fantastik som ett uttryck för konflikten mellan å ena sidan den ideologiska mystifieringen av de samhälleliga villkoren och å andra sidan det strukturellt ojämlika världssystemets verklighet. På så sätt argumenterar de att Pelevins fiktioner kan karakteriseras som kritiskt irrealistiska enligt Löwys definition: som medvetna, kritiska uttryck för den sociala ordningens

motsägelsefullhet i form av *återaktiveringar* av tidigare surrealistiska och kritiskt irrealistiska fiktioner såsom Gogols, Dostojevskijs, Kafkas, Bulgakovs och så vidare (s 101).

Kollektivets förklaringsmodell kring de litterära återaktiveringarna bygger än en gång på Trotskijs teorier. Han ansåg att konstnärligt skapande alltid är ”att på ett komplicerat sätt vända ut och in på gamla former, under påverkan av nya stimuli som uppstår utanför konsten”.³⁰ De postsovjetiska nygotiska författarna återaktiverar och förnyar alltså tidigare fantasmagoriska litterära registreringar, som Gogols vampyrer och Pushkins slaviskmytiska *vurdalak*, för att konstruera nya föreställningar som kan gestalta den nutida upplevelsen och det nuvarande skedet i det semiperifera, postsovjetiska Rysslands sammansatta och ojämna utveckling. Det här skapar en ”cyklisk natur” hos den ryska gotiken; den återkommer som litterär strategi vid liknande moment i kapitalismens cykler av sammansatt och ojämn utveckling (s 103). Trots att många andra teoretiker har identifierat samma återkommande tendens i den ryska litteraturen, ”the ’strange’ return of Gogols horrors and miracles”, så menar WReC att de inte lyckas redogöra för de världssystematiska relationerna som kan producera sådana mönster (ibid). Enligt WReCs analys handlar återaktiveringarna knappast om något godtyckligt ”strange return” utan om en medveten utvinning och omarbetning av redan existerande material som skapats vid tidigare, jämförbara tillfällen präglade av socioekologisk omvälvning (s 104).

WReCs uppfattning är att postmodernistiska tolkningar av Pelevin och hans samtida kollegors verk läser deras hybridgenrer som platta pastischer och hopkok av olika genretraditionella grepp, som med dekonstruerande abstraktioner hyllar den sena kapitalismens logik. I polemik med en sådan uppfattning menar kollektivet att texterna ska läsas som registreringar av den asymmetriska övergången till nyliberal kapitalism och till en oljebaserad ekoregim, präglad av nedmontering, massprivatisering och supervarufetischism (s 103). Den irrealistiska estetiken hyllar inte den sena kapitalismens logik utan kritiserar de socioekonomiska- och ekologiska villkoren genom att uppenbara och skildra det Adorno kallade ”the illusion of the absolute reality of the unreal” som uppstår i och med den hastiga underordningen av varuformens logik (s 109).

Här inleder WReC det andra delmomentet i sin analys som tränger djupare in i *The Sacred Book of the Werewolf* och dess metaforik, med särskilt fokus på de metamorfiska huvudkaraktärerna: varulven Alexander och rävdemonen A Hu Lui. Trots att Pelevin lånar väldigt mycket från de spekulativa fiktionsgenrerna så anser WReC att romanen snarare kan

³⁰ Lev Trotskij, *Litteratur och Revolution* (Stockholm: Röda rummet, 1983), s 124.

räknas som politisk satir i samma anda som *Mästaren och Margarita* än fantasy; självmedvetet litterär och fullspäckad med ordvitsar och intertextuella allusioner till Nabokovs *Lolita*, Bulgakovs *En Hunds Hjärta*, Dostojevskij, Pushkin och Blok men också till ryska och nordiska sagor, kinesisk mytologi och buddhistiska läror – alltsammans levererat med en genomgående, dräpande humor (s 106).

I ryska sagor har vargen ofta tilldelats förmågan att återuppväcka de döda och fritt anta alternativa skepnader. Därför har den inte sällan figurerat som en gränsfigur och medlare mellan olika ekologiska och politiska positioner, konstaterar WReC; mellan människor och djur, levande och döda, den undre världen och den kungliga aristokratin. Mestadels har vargen lierat sig med den monarkiska makten, till exempel för att hjälpa kidnappade och förrådda prinsar till sin rättmätiga tron och ställa tillrätta de rubbade feodala relationerna (s 105). Även i Pelevins roman är vargen allierad med regimen och makten – men inte den feodala monarkin utan den kapitalistiska staten och FSB, säkerhetsstyrkan som assisterar Putins auktoritära styre (ibid).

WReC noterar att Pelevin använder det ryska ordet *oboronten*, istället för det mer klassiska ordvalet *verwolf*, för att benämna varulvarna i sin roman. Till skillnad från varulvens ofrivilliga förvandling kan Alexander som *oboronten* självmant förvandla sig till varg och när som helst återgå till sin ursprungliga form. WReC läser detta faktum som en metafor för ihålligheten i Putins nationalistiska reformer och den stillastående dominerande sociala ordningen, där politiska ideologier skiftar medan samma elit behåller kontrollen över de ekonomiska resurserna (s 106). De ser också en koppling till det ryska ordspråket ”varulvar i epåletter”, som avser poliser som på ytan representerar lagen men som i själva verket ingår kriminella överenskommelser med maffian (s 105). Men framför allt läser de *oboronten* som en representation för den postsovjetiska kapitalistiska statens socioekologiska relationer; varulvarnas skräckinjagande förvandling förmedlar det nyliberala kapitalets obönhörliga glupskhet och oljemodernitetens fantasmagoriska verklighet (s 106).

WReC härleder karaktären A Hu Lui till *huli jing*, en förrädisk räv-ande i kinesisk kultur som hemsöker hushåll och orsakar att familjer upplöses och rikedomar urlakas, och som oftast åberopas i samband med samhällseliga kriser frambringade av storskaliga ekonomiska ombildningar och kapitalistiska moderniseringar (ibid). Fusionen mellan lykantropi – det vill säga den varulvslika metamorfosen mellan människa och djur – och vampirism i A Hu Luis karaktär, som professionellt extraherar och förbrukar människors sexuella energi, utgör ett utrymme för att begrunda varufetischismens illusioner, arbetskraftens kommersialisering och oljeekonomins motsägelsefullhet, hävdar WReC (s 106). Hon begreppsloggör de sexuella

utbytena på ett sätt som speglar oljeekonomins logik med obegränsad utvinning när hon till exempel förklarar att människan i sexakten förvandlas från ett slutet kärl till en öppen kanal direkt ansluten till livskraftens bottenlösa källa (s 107). WReC läser det här som en metafor för oljebolagen som pumpar ut jordens gömda märe och menar att det gestaltar den ”metaboliska revan” som innebär att resurser plundras och förbrukas utan att återgäldas. Den metaboliska revan är ett begrepp som bland andra John Bellamy Foster har utvecklat utifrån Marx. Foster förklarar att

Marx använde bilden av en reva i det metaboliska förhållandet mellan människan och jorden för att beskriva hur människor i det kapitalistiska samhället förfrämligas materiellt från de naturliga betingelser som utgör grunden för deras existens – det som han kallade ’livsprocessens eviga förutsättningar’. Att hävda att det storskaliga kapitalistiska samhället skapade en sådan metabolisk reva mellan människorna och jorden var att hävda att livsprocessens förutsättningar hade kränkts.³¹

Men till skillnad från en kapitalistisk logik inser A Hu Lui att hon måste begränsa sin konsumtion och inte dränera sina klienter, och är alltjämt plågad av ett fruktansvärt dåligt samvete (s 107).

WReC ringar in ett citat där A Hu Lui sammanfattar den moderna ryska oljestatens groteskt ojämna utveckling – med dess parasitiska ämbetsmannaklass och finansiella oligarki bestående till stor del av före detta partianslutna, allesammans insyltade i nattsvarta affärer – i bilden av ”an oil pipeline with a fat rat hanging over it, giving itself a royal autocephalic uroborus. It sometimes seems to me that the only goal of Russian life is to drag this rat across the snowy waters trying to make some geopolitical sense of all this and inspire the minor nations with it” (s 108).³² Uroborus-symbolen föreställande den omättlige ormen som äter sin egen svans återkommer i olika skepnader i romanen och ges en viktig roll även i WReCs analys. De menar att romanens själva ambition är att bryta denna kretsgång och synliggöra oljemodernitetens ideologiska hallucinationer (ibid).

WReC verkar betrakta avsnittet som skildrar A Hu Luis och Alexanders vistelse i Nefteperogonievsk som en kulmen i romanen, där den surrealistiska upplevelsen av det kapitalistiska systemets sammansatta och ojämna utveckling framgår med särskild skärpa. Här existerar renjägarnas naturhushållning och arkaiska merkantilism bredvid oljeekonomins industriella teknologi och moderna produkter; här står babayagaliknande kåkar på långa

³¹ John Bellamy Foster, ”Naturens och samhällets metabolism” i *Ekomarxism: Grundtexter* (Hägersten: Tankekraft, 2014), s 307.

³² Victor Pelevin, *The Sacred Book of the Werewolf* (New York: Penguin Books, 2009) s 86.

styltor intill amerikanska märkesbutiker. WReC menar att Pelevin fångar hur de sibiriska inlanden och ryska periferierna våldsamt har penetrerats och asymmetriskt inlemmats i den postsovjetiska nyliberala marknaden, främst via oljeindustrins obarmhärta utvinningsekonomi (s 110).

I ett försök att utvinna mer olja ur den redan sinande grunden dramatiserar Alexander den ryska sagan om Khavroshka i form av en monolog, där han bönfaller ”naturen” efter mer samtidigt som han vacklar och erkänner immoraliteten i den oreglerade konsumtionen i förhållande till det rådande läget med miljömässiga och sociala katastrofer. WReC citerar hans klagosång; ”And do you know how we feel swallowing sashimi that smells of oil and pretending not to notice the final ice-floes melting under our feet? Pretending this is the destination towards which the people have striven for a thousand years, ending with us?” (s 111).³³ WReC menar att varulvarna, som injicerar ketamin och ylar i vånda medan de försöker locka fram fler tårar ur koskallens ögonhålur, gestaltar oljehockens smärta och den undertryckta rädslan för det hämningslösa resursutsugandet som underbygger oljemoderniteten (s 114). Trots Alexanders insikt i nyliberalismens förljugna myter är han besatt av Ragnarökapokalypsen och drömmer om att bli en Nietzscheansk övervarg som ska svälja solen likt Fenrisulven. WReC menar att hans vilja till makt satiriserar den paternalistiska och nationalistiska ledarkulten med fascistiska tendenser som associeras med Putins auktoritära oljestat, samtidigt som han förespår den katastrofala ekologiska framtid som en sådan gränslös vilja att dominera naturen kommer leda till (s 111).

A Hu Lui avsvärjar sig apokalypsnarrativet och kommer till insikt om att alla rävar förblindas av sin egen hypnotiska förmåga: deras upplevelse av verkligheten är en illusion som skapas i och med en uroborus-krets mellan deras egna hjärnor och svansar. För att kunna träda in i regnbågsströmmen måste den illusionsalstrande förbindelsen brytas. WReC föregår olika tänkbara postmodernistiska tolkningar som skulle kunna läsa A Hu Luis avfärdande av verkligheten som en konsekvens av till exempel den abstrakta lingvistiska obestämbarheten eller varseblivningens immanenta felbarhet (ibid). Istället hävdar de att hennes avfärdande är direkt symptomatiskt för relationen till det moderna Rysslands ideologiska överbyggnad; det är inte ett avfärdande av verkligheten som sådan utan snarare av den illusoriska representationen av verkligheten som ideologi *är* (s 111, 113).

På ett metafiktivt sätt påtalar A Hu Lui problematiken kring ideologins ofrånkomlighet även när det kommer till just världslitteratur. I början av romanen framhåller hon att hon

³³ Pelevin 2009, s 219.

faktiskt omnämns i ett av de största världslitterära verken skriven av Gao Ban för nästan 2000 år sedan – för att i nästa andetag lika engagerat beskriva sitt jobb som prostituerad. WReC skriver att ”Just as she constantly draws our attention to the commodification of her body, the text announces its own status as a commodity in the world republic of letters” (s 111). De menar att Pelevin vill få läsaren att medvetandegöra hur romanen som varuform alltid redan är ett marknadsobjekt inbäddat i ideologi – även när dess syfte är att avmystifiera och exponera samma ideologier (s 113).

I romanens andra tredjedel ger den politiska satiren vika för mer buddhistisk kontemplation, och när Pelevins huvudsakliga syfte inte längre är att driva med det kapitalistiska samhället som konsumerar sig självt verkar WReCs intresse också falna. De menar att romanen inte lyckas formulera en framtid bortom oljans kapital utan i stort sett bara erbjuder en vision om begärets nirvaniska upphörande. Istället för att se det som en slags kvietism tolkar kollektivet att tomheten i romanen är en formmässig motsvarighet till det vakuum som underbygger kapitalismen och den tilltagande metaboliska revans ekologiska utsugning. *The Sacred Book of the Werewolf* avslöjar hallucinationerna men kan inte uppenbara något annat än ideologins ihållighet; den totalitära kommunismens mardröm som efterföljs av den fria marknadskapitalismens illusioner (ibid).

Analys av Cheahs teori

Pheng Cheah är professor i Rhetoric and Geography och ordförande i Center for Southeast Asia Studies vid University of California i Berkeley, där han har varit verksam sedan 1999. Han har publicerat flera böcker om teorin och praktiken kring kosmopolitism, till exempel *Spectral Natalty: Passages of Freedom from Kant to Postcolonial Literatures of Liberation* (2003) och *Inhuman Conditions: On Cosmopolitanism and Human Rights* (2006).³⁴ Med sin senaste bok *What is a World? On Postcolonial Literature as World Literature* (2016) bidrar han till den extensiva publiceringen kring världslitteratur som vuxit fram efter millennieskiftet. I den utvecklar han en normativ världslitteraturteori, vars grunddrag och slutsatser jag ska sammanfatta och analysera i följande avsnitt.

För en normativ världslitteratur

Det är framför allt ett problem som förenar de nyligare världslitteraturteorierna enligt Cheah: de bygger alla på en viss världsuppfattning som marginaliserar och urholkar litteraturens normativa kraft – det vill säga, litteraturens förmåga att påverka världen. Det är en världssyn som Cheah anser vara tätt förbunden med världsmarknaden, där globalisering framstår som det som skapar den föreliggande världen och där marknadsutbyten utgör paradigmet för mänskliga och litterära relationer. Enligt dessa teorier erhåller litteratur världslighet och blir världslitteratur antingen i kraft av sin förmåga att cirkulera globen via världsmarknaden eller genom att vara en produkt av det rådande världssystemet (s 24).

Cheah menar att den utmärkande egenskapen för värld i de nyligare världslitteraturteorierna är rumslig utsträckning. Värld refererar till omfånget och skalan av produktionen, cirkulationen, konsumtionen och värderandet av litteratur. Därmed reduceras – eller ”spatialiseras” – världen till sin geografiska utsträckning i form av en glob och världslitteratur uppfattas i analogi med världsmarknadens globala räckvidd och förminsкас till ett globaliseringens epifenomen (s 31).

Enligt Cheah är det här en begränsad förståelse för relationen mellan litteratur, värld och globalisering som placerar litteraturen i en rent reaktiv position (s 5). Istället för att undersöka världslitteraturens normativa förmåga att skapa effekter i världen, handlar studierna i första hand om hur cirkulationen eller systemet påverkar produktionen, receptionen och tolkningen

³⁴ Cheah 2016, omslagets baksida. I detta och följande avsnitt om Cheah kommer alla hänvisningar till nämnda bok ske med sidnummer i den löpande texten. Övriga källhänvisningar anges med fotnoter.

av litterära texter. De fokuserar på att beskriva hur litteratur reflekterar globala processer och inte hur den kan utgöra en reell, normativ kraft i skapandet av världen och vår förståelse av den (s 3). Cheahs föresats är därför att omförhandla litteraturens relation till världen och utforma en teori som bejakar dess förmåga att påverka och förändra. Hans första steg går ut på att formulera ett nytt sätt att föreställa sig och förhålla sig till kategorin värld:

This book explores how the conceptualization of the world in temporal terms provides a normative basis for transforming the world made by capitalist globalization and how this normative understanding of the world leads to a radical rethinking of world literature as literature that is an active power in the making of worlds, that is, both a site of processes of worlding and an agent that participates and intervenes in these processes (s 2).

Cheah menar alltså att ett begreppsliggörande av världen utifrån dess tidslighet ("temporality") snarare än dess rumslighet ("spatiality") öppnar för möjligheten att radikalt omförhandla begreppet världslitteratur. Genom att se världen som en dynamisk process med en normativ dimension istället för att reducera världens världslighet (den ontologiska strukturen för världens existens) till cirkulära flöden över en spatiogeografisk totalitet, kan världslitteratur implicera en aktiv normativ kraft och betraktas som ett världsskapande fenomen – både i form av en plats för och som en ingripande aktör i olika världsskapande processer.

Ceahs teoribildning kan således delas upp i två delmoment. Det första handlar om att komma fram till ett gångbart normativt världsbegrepp, medan det andra handlar om att använda detta världsbegrepp som utgångspunkt för att utveckla en normativ definition av världslitteratur. I detta syfte undersöker Cheah ett antal (västerländska) världsfilosofier som på olika sätt formulerar världen som en tidslig och normativ kategori istället för en rumslig och deskriptiv kategori. Utifrån begreppet *teleologisk tid* ("teleological time") diskuterar han Goethes och Hegels idealism i relation till Marx materialism, och utifrån begreppet *världande* ("worlding") diskuterar han Heideggers ontologi i relation till Derridas dekonstruerande bearbetningar av den. I det följande ska jag sammanfatta Cheahs ingripande i de olika världsfilosofierna och ringa in komponenterna som han plockar ut för att utveckla sin teori.

Normativ kraft och teleologisk tid hos Goethe, Hegel och Marx

Enligt Cheah handlar litteraturens normativa kraft om dess förmåga att skapa effekter i världen och om att öppna och tillgängliggöra alternativa etiska "horisonter" för den existerande världsordningen (s 5-6). Men han tycker att det förhärskande, spatiala

världsbegreppet såsom den yttersta behållaren för alla subjekt och ting fördöljer världens normativa dimension (s 28). Därför vänder han sig till Goethes, Hegels och Marx teorier. Cheah anser att de etablerar en syn på världen som en temporal, dynamisk process med en tydlig normativ dimension i och med förankringen i en *teleologisk tid*, som beskriver det andliga eller materiella formandet av världen genom föreskrivandet av normativa ändamål (s 7).

I allmänhet är teleologi ett sätt att förklara händelser i världen utifrån ett mål eller syfte. Alla rationella mänskliga handlingar som utförs för att nå ett specifikt mål är teleologiska i den bemärkelsen. Men Goethes, Hegels och Marx teorier bygger en på världshistorisk teleologi, det vill säga uppfattningen om en historisk utveckling som drivs framåt av ett förutbestämt och inneboende ändamål.

För Goethe drevs den historiska utvecklingen av ändamålet i mänsklighetens universella förening i en högre humanitet präglad av förståelse och tolerans. Han såg världslitteraturen som det plan där den universella humaniteten kunde aktualiseras genom andlig aktivitet i form av litterära och intellektuella interrelationer och medieringar över nationsgränser (dock inte utfört av mänsklighetens kreti och pleti utan av ett fåtal upplysta och vägledande individer) (s 38).

Hegels teleologiska världshistoria antar en mer objektiv struktur än Goethes intersubjektiva intellektuella process. I form av ett universellt förnuft eller en världsande konkretiserar sig världshistorien i nations- och folkandar som i sin tur ger upphov till alla sociala och politiska institutioner, kulturer, religioner och filosofier (s 53, 57). Alla aktörer och handlingar organiseras som medlemmar och processer i en total helhet och eftersom världshistorien är det universella förnuftet följer det att varje omfattande händelse i världen (inte minst krig, våld och död) fylls med en djupare normativ betydelse (s 57). Cheah anser att Goethes och Hegels syn på världen som en dynamisk och andlig helhet och teleologisk process med normativ horisont utmanar vår samtids spatials urgröpning av världen och att de därför är användbara för att tänka världslitteratur på nytt.

Marx materialistiska världsförståelse fungerar som en kritik och invertering av Goethes och Hegels idealism, konstaterar Cheah, eftersom den grundar såväl världslitteraturen som världshistorien i världsmarknadens materiella bas (s 60-62). Enligt Marx är det kapitalistisk ekonomisk aktivitet och inte andlig aktivitet som ligger till grund för de världslitterära relationerna. Han såg världen som en konkret, materiell totalitet vars historia grundas på summan av produktivkrafter och produktionsförhållanden. Världsmarknaden binder samman alla nationer till en borgerlig värld genom ett globalt system där nationerna är beroende av

varandra för att kunna tillfredsställa sina materiella behov. Det är den här sammanbundenheten som är förutsättningen för överbyggnader som världslitteratur och världshistoria (s 61).

Cheah håller Marx direkt ansvarig för att dagens världslitteraturteorier blandar samman värld med globala handelskretsar och förminskar litteraturens förmåga att påverka världen (s 63). Marx tyckte nämligen att endast mänsklig materiell aktivitet kan utgöra reella positiva krafter i förhållande till verkligheten och inte idémässiga former som konst och litteratur, som han såg som blotta reflektioner av ekonomiska krafter (s 78). Men Cheah vill uppmärksamma oss på att Marx världssyn faktiskt inte är så ensidigt spatial som samtida världslitteraturteorier utgår från.

Enligt Marx är världsmarknaden ingen genuin, sann värld och definitivt inte den enda värld som han ansåg möjlig. Världsmarknaden är en alienerad värld som existerar endast för kapitalets syfte att förmera sig självt, inte för att tillgodose samhällets och människornas behov (s 22). Han menade att en värld med genuin universalitet bara kan skapas i och med den socialistiska revolutionens teleologiska tid, vars frön vilar i kapitalismens inneboende motsättningar (s 85).

Marx världssyn bygger alltså på en världshistorisk teleologi där världens utveckling går mot den determinerade och normativa slutstationen i den socialistiska revolutionen. Och Cheah anmärker att även kapitalismens förmåga att skapa en värld har med teleologisk tid att göra i Marx teori (s 69). Kapitalismens världsskapande kraft består nämligen inte, som man först kan tro, i dess förmåga att undanröja rumsliga hinder för världsmarknadens expansion och globala cirkulation. Först och främst består dess kraft i att undanröja *tidsliga* hinder som kapitalet automatiskt skapar för sig självt. Världsmarknadens rumsliga expansion är inte ett ändamål utan en ren konsekvens av kapitalets drivkraft att förmeras. Expansionen blir ett tidsmässigt hinder för cirkulationens hastighet, som kapitalet alltid försöker överkomma (ibid). Dess världsskapande kraft består alltså i att kontrollera och appropriera tiden i produktionsprocessen eller att ”tillintetgöra rummet med hjälp av tiden”, med Marx ord.³⁵

Cheah menar att kapitalets makt att kontrollera och appropriera tid kan betraktas som dess ”normativa kraft” (s 69). Den yttrar sig som förmågan att utplåna alla andra samhällseliga mål och sociala bojar som kan begränsa utvecklingen av produktivkrafterna och tillväxten, och att inrätta produktionsutvecklingen och tillväxten som det yttersta ändamålet för mänsklighetens materiella produktion (s 70). Men kapitalismens världsmarknad ger också upphov till en

³⁵ Karl Marx, *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, (Lund: Zenit, 1971), s 159.

universell sammanbundenhet som förenar alla arbetare, enligt Marx teori. Därmed skapas förutsättningarna för att de självmedvetet ska kunna återta makten över produktionsprocessen, över tiden i produktionen (s 73).

Cheah understryker den underliggande normativa poängen hos Marx: just för att kapitalismen är en tidslig process, och just för att världen är ett pågående skapande genom materiell aktivitet, så kan kollektiv mänsklig handling förändra världen (s 75). Att göra som Cheah anser att de nyligare världslitteraturteorierna har gjort, och bara omvandla Marx beskrivning av världsmarknaden till ett metodologiskt ramverk för världslitteraturstudier som privilegierar global cirkulation, är att ignorera den tidsliga, teleologiska dimension som utgör den normativa kraften i världsskapandet och som Marx identifierar med vår mänskliga produktiva aktivitet (s 77). Men samtidigt som han tillskriver mänsklig, kollektiv handling en enorm normativ förmåga, så förnekar han alltså litteraturen all slags kausal, världsskapande kraft – vilket naturligtvis står i motsättning till den normativa världslitteraturteori som Cheah försöker skapa.

Den teleologiska problematiken

Det som intresserar Cheah i Goethes, Hegels och Marx världsförståelser är hur de genom sina teleologiska perspektiv lyckas skapa en normativ världslig dimension som gått förlorad i dagens spatialiserade världsuppfattningar. Idag kritiseras ofta de mer eller mindre tydligt deterministiska, eurocentriska och rasistiska benägenheterna i Goethes, Hegels och Marx teorier, som delvis kan härledas just till utgångspunkten i en teleologisk tids- och världsuppfattning. Cheah bekräftar riktigheten i den sortens kritik och att till exempel Hegel använde det teleologiska tankesättet för att berättiga förtryck av underordnade grupper (s 57-58). Men det är inte den här sortens kritik som Cheah vill uppehålla sig vid och han anser inte heller att den ogiltigförklarar filosofiernas eller det teleologiska synsättets användbarhet för att tänka världslitteratur på nytt. Det Cheah ifrågasätter vad gäller att tillämpa en teleologisk tidssyn för normativa syften är snarare dess politiska effektivitet i dagens världsläge.

Cheah tar upp nyligare exempel på tillämpningar av teleologisk tid i form av de många avkoloniseringsprojekten efter andra världskriget. Dessa projekt centrerades inte sällan kring en revolutionär teleologi utformad för att omstörta det koloniala världsskapandet till förmån för andra världar, där nya kollektiva identiteter och nya teleologier kunde uppstå (s 194-196). Men han konstaterar att avkoloniseringens teleologiska tid har förblivit tragiskt ofullbordad. Den antikoloniala revolutionens egalitära ideal har svikits och nykolonialismens snara inträde

har skapat starka tvivel inför de revolutionära förändringarnas genomförbarhet, menar han (s 198).

Problemet som Cheah framhåller med de teleologiska förståelserna består i att deras föreställningar om den ideala, genuina världens seger bygger på en ren negation av den nuvarande världen och världsläget. Tanken är att den falska och förtryckande världen ska upphävas antingen genom andlig transcendens, genom rationell reglering av den materiella produktionen eller, som i avkoloniserings teleologiska tid, genom att ett fritt kollektivt subjekt framträder ur den antikoloniala kampen (s 199).

Cheah menar att den här sortens negationer är ett exempel på det mänskliga förnuftets gränslösa förmåga att forma den yttre världen i enlighet med sin bild av den och att sedermera forma sig själv i enlighet med projicerade ideal och normer. Han formulerar det som den mänskliga förmågan att appropriera tid i strävan efter att realisera universella ändamål (ibid). Men han konstaterar också att den här förmågans progressiva användbarhet har underminerats av kapitalistisk globalisering – som ju också beror på tekniker för att reglera och appropriera tid, men inte för några mänsklighetens normativa ändamål utan enbart för ökad ackumulering.

I dagens världsläge anser Cheah att den totala negationen av det rådande kapitalistiska världssystemet framstår som en allt större omöjlighet. De ideologiska instrumenten och de biopolitiska teknologierna som upprätthåller det globala kapitalistiska systemet har trängt så pass djupt in i människans själva existens, såväl kroppsligen som mentalt, att systemets benägenhet att instrumentalisera har blivit omöjlig att skilja från den mänskliga förmågan till världs- och självskapande. Den förmågan har istället förvandlats till den grundläggande näringskällan för den fortsatta ackumuleringsprocessen (ibid).

Cheah tror alltså inte att den teleologiska tidens normativa kraft är tillräckligt stark jämfört med kapitalismens ”normativa kraft”, som använder sig av *samma* mänskliga förmåga till världs- och självskapande, men för kommersiella syften. Det Cheah beskriver är kapitalismens makt att kapa olika revolutionära och normativa projekt. Ett tydligt exempel är hur feministisk kamp idag har blivit ett populärt kommersiellt knep för stora företag att stärka sina varumärken. De anordnar ”girl power”-galor samtidigt som underbetalda kvinnor och flickor utnyttjas i deras fabriker för att tillverka kläder med feministiska budskap. Samma kapitalistiska appropriering har börjat synas angående kampen för miljön och jordens överlevnad. Cheah är ute efter ett världsbegrepp med en normativ kraft som inte kan förgöras av kapitalismens benägenhet att reducera världen till ett kvantifierbart utrymme som kan regleras för repressiva ekonomiska och politiska ändamål. Därför vänder han sig till

Heidegger, Derrida och det fenomenologiska begreppet *världande*, som han tror bär på en starkare normativ kraft i förhållande till dagens världsläge (s 96-97).

Heidegger och världande

Cheah beskriver Heideggers temporala världsbegrepp som en helhetskontext av betydelsefulla förbindelser där vi existerar inbegripna med allt och alla i en form av "omsorg". Världen är inte ett objekt utan ett skeende, ett *världande*. Världande refererar till hur världen hålls samman till en betydelsefull helhet i och med tidslighetens rörelse, och tidslighetens rörelse hör till vår existens som Dasein (s 97-98). Dasein innebär det mänskliga sättet att vara i världen och översätts ofta som "tillvaro". Men det avser inte någon universell form för människans existens, utan snarare varje människas tillvaro eller den existentiella strukturen för varje mänsklig varelse. På så sätt kan man säga att varje människa innehar Dasein – vilket dock inte ska missförstås som det mänskliga subjektet, individen eller medvetandet.³⁶

Heidegger diskuterade alltid världen utifrån Daseins upplevelse av den. Tidslighetens rörelse, den världande processen, hör till Daseins existens. Eftersom Dasein är ändlig – det vill säga, att tillvaron tar slut när människan dör – så är världen och tidsligheten också ändliga. Det betyder inte att den "objektiva" världen "där ute" försvinner i och med min bortgång. Men världen såsom det nätverk av betydelser som konstitueras i och med Daseins förhållande till det givna – den världen tar faktiskt slut när jag dör (s 107-108).

Enligt Heidegger finns det alltså en nödvändig och konstituerande koppling mellan Dasein och världen. Utan Dasein kan världen – i form av varats framträdande såsom betydelsefull helhet – inte finnas *där*. Världens "manifesterbarhet" hör till Daseins världsliga vara, vilket betyder att den världande kraften hör till Daseins existens (s 111). Men det är inte samma typ av världsskapande kraft som tillerkänns människans andliga eller materiella aktivitet i de idealistiska och materialistiska världsförståelserna. Världande hör samman med Dasein utan att för den skull styras av Dasein. Det försiggår inte på en medveten nivå med hjälp av människans förnuft (s 112). Det är en kraft som föregår subjekt och objekt, som svävar mellan det aktiva och det passiva (s 107). Världen som tidslighetens rörelse, som *temporalisering*, är "under" eller "före" det varande. Det är *möjlighetsvillkoret* för en värld, för intersubjektiva relationer och för andlig och materiell aktivitet. Det formar en helhet av betydelser som gör det möjligt för oss att möta såväl oss själva som andra varanden som vi är

³⁶ För en genomgång av *Varat och tiden* på svenska, se Hans Ruins *Kommentar till Heideggers Varat och tiden*, tillgänglig online: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-378>.

kastade bland. Utan det hade vi inte kunnat engagera oss i intersubjektiv samvaro eller skapa normer, ändamål och värderingar (s 119-120).

På denna grund hävdar Cheah att temporaliseringens världande utgör normativitetens ursprung och att Heidegger faktiskt betraktar världen som en slags ”normativ kraft”. Här måste vi dock förstå begreppen med vissa förbehåll, varnar Cheah (s 113). Med ”normativ” menas här den *ontologiska grunden* för normativitet, och med ”kraft” menas det *kontinuerliga öppnandet* eller *upplåtandet* som alltid föregår det vi vanligtvis förstår som kausal kraft. Eftersom den världande kraften föregår varje objektiv och intersubjektiv värld och därmed också alltid är öppnandet av andra världar än den förestående, så formulerar Cheah världande som ett verkligt löfte om en framtid, ett löfte som är strukturellt för varje närvarande värld (s 120).

Men det är ett ömtåligt och sårbart löfte. Världslighetens ständiga öppenhet och rörelse mot det som är utanför utgör möjligheten för andra världar, men också risken för att hamna i avledda, icke-autentiska utanförskap som bär Dasein bort från sig själv enligt Heideggers teori. Den här risken för världens avvärldande (”unworlding”) är ständigt närvarande och ofta förekommande. Heidegger menade att det vardagliga livet nästan helt utgår från avledda föreställningar om tiden och tillvaron, långt bort från en medvetenhet om den ursprungliga tidsligheten (s 120-121). Men, till Cheahs stora intresse, så spelar litteraturen en viktig roll i Heideggers teori för att människan ska kunna komma i kontakt med sin ursprungliga världslighet.

Heidegger menade att litteratur och i synnerhet poesi är ett uttryck för *logos* – för kraften att knyta samman betydelser, för talet. Han såg *logos* som helheten av betydelser som samlar och kopplar ihop allt varande (s 127). Det här sammanhållandet är det möjliggörande villkoret för betydelse över huvud taget. *Logos* är alltså den symboliska dimensionen för världen som helhetskontext av meningsfulla förbindelser, som gör det möjligt för människan att ha tillgång till och kunna förstå andra varanden (s 128). I senare skrifter utvecklade Heidegger den här tanken och argumenterade för att konstverket och poesin har en ontologisk koppling till världen på grund av sin världande struktur och att de därmed exemplifierar den världande processen i ett slags andra gradens världande (s 129).

Cheah menar att om vi förlänger det Heidegger säger om konstverket och poesin till litteratur i allmänhet, så blir det fenomenologiska begreppet världande viktigt för att tänka nytt kring världslitteraturens normativa kraft i två avseenden (ibid). För det första grundas världen i en temporaliserande kraft som föregår och möjliggör det rationella subjektets alla förmågor. Världande överskrider och kvarstår ”efter” alla givna världar skapade av mänskliga

subjekt. Inför den globala kapitalistiska modernitetens socioekonomiska processer som Cheah anser har objektifierat och brutit ner världen, så utgör den världande kraften ett verkligt löfte om en framtid ”bortom” det nuvarande, ett ”att-vara” som projiceras från den stora mångfalden möjligheter som alltid är inneboende i den rena existensen. För det andra menar Cheah att världsligheten är en fundamental aspekt hos litteraturen och en del av dess struktur. Som ett uttryck för logos hela betydelsefullhet och för instiftandet av en värld, så uppenbarar litteratur världen och öppnar andra möjliga världar (s 129-130). Cheah argumenterar för att litteraturen kan ge oss handlingskraft att agera mot kapitalismens avvärdande och att omskapa världen i enlighet med nyexponerade möjligheter.

Derrida och det absolut Andra

En viktig aspekt som Cheah hämtar från Derrida är hans kritik av Heideggers syn på relationen mellan temporalisering och Dasein. Heidegger definierade världen som en meningsfull helhet av sammankopplade relationer centrerade kring Daseins temporaliserande kraft. Derrida såg istället världen som en obegränsad väv av olika krafter som han kallade för arkeskrift (och som Cheah kallar ”text in general”) (s 161, s 168). Han menade att världen konstitueras genom det systematiska spelet med *différance*; en generativ refererande rörelse utan början eller slut, som producerar det nät av bestämda skillnader som åstadkommer det närvarandes positiva, fenomenologiska identiteter. *Différance* begränsas inte till det språkliga eller litterära; alla sorters fenomen, all sorts vara och närvaro frambringas ur spelet mellan skillnader (s 165, 168).

Definitionen av världen utifrån *différance* visar på omöjligheten att omsluta hela världens vara som en strukturerad helhet. Fastän Heidegger definierade världen som Daseins öppenhet mot varat så förblev den en försluten helhet som ständigt refererade tillbaka till Dasein som dess egentliga grund och som tidslighetens ursprung. Derrida ansåg att världen inte kan rundas av som en helhet på det sättet, eftersom alla helheter och system som springer ur spelet mellan skillnader nödvändigtvis är strukturellt öppna i sin konstitution. Världen har inga tydliga, autonoma gränser. Dess närvaro konstitueras, avgränsas och kontamineras av Annanhet eller alteritet, vilket försätter all mening på glid (s 165-166, s 168).

Till skillnad från Heidegger menade Derrida att temporaliseringen hänvisar till en radikal alteritet som överskrider det tidsligt och rumsligt närvarande och att tidsligheten därför omöjligt kan böttna i den mänskliga tillvaron. Den ändliga tidsligheten omfattar *mer* än det dödliga livets fenomen; det refererar till en Annanhet som inte kan reduceras till något

varande. Det faktum att tiden kommer från det absolut Andra, som inte kan approprieras till någon form av närvaro, är vad som gör tiden radikalt ändlig.

Derrida föreslår därmed att tid kommer från, och att en värld öppnas av, det absolut icke-mänskliga och icke-approprierbara Andra i förhållande till varats och närvarons ordning. Den dekonstruerade inskriptionen av värld skiljer sig från tidigare föreställningar som tänker i totaliserande helheter. Cheah skriver att dekonstruktionen punkterar den omslutande cirkeln och intresserar sig för världen vid randen av dess försvinnande, för världens (o)möjlighetsvillkor (s 176). Världens försvinnande intar en löftesstruktur utan att någonsin lova något bestämt, därför att det icke-approprierbara Andra som kommer med världens försvinnande på samma gång utgör den öppnande kraften som låter en värld bli närvarande. Världen har den här formen av ett till-kommande (*l'à-venir*), det Andras till-kommande är öppnandet mot en obestämbär framtid (s 172).

Det viktigaste i dekonstruktionens världsredogörelse för Cheahs teori är den paradoxala relationen mellan världens outplånliga öppenhet och kapitalistisk globalisering (s 179). Alteriteten som kontaminerar och öppnar världen gör den också utsatt och sårbar för destruktion. Globaliseringens avvärdande processer är ju ingenting som drabbar oss utifrån, konstaterar Cheah; de utgör en immanent möjlighet i den världande kraften, en kraft som ständigt översvämmar och underminerar alla egentliga gränser. Men han anser att globalisering är en särskild sorts kontamination (s 179-180). I och med att dess imperativ är att reglera och appropriera tid, så består globaliseringens destruktion ytterst i att försegla öppenheten mot det Andra som ger tid. I försöken att kontrollera och reglera tid förgör globaliseringen världens till-kommande. Men eftersom den kapitalistiska ackumulationen nödvändigtvis äger rum i tiden och bygger på tidlig reglering, vilket vi lärde oss av Marx, så kontaminerar och upplöser den radikala alteriteten även kapitalets processer. Det betyder att det alltid finns en strukturell Annanhet i verkligheten, som radikalt motsätter sig människans beräkningar och evalueringar och som inte kan approprieras av globaliseringens instrumentella imperativ (s 180).

Cheah menar att litteratur är intimt kopplat till öppnandet av en annan värld i Derridas teori, på grund av litteraturens besynnerliga ontologiska status (ibid). Litteratur karakteriseras av en radikal obestämbärhet och förmågan att alltid kunna betyda annorlunda. I samma stund som ett yttrande eller en text har lämnat sin upphovsmakare säras det från all slags intentionalitet. Litteraturens förmåga att alltid kunna betyda annorlunda än vad upphovsmakaren avsåg är ett exempel på hur det icke-approprierbara Andras tillkommande utgör en slags störning i närvaron, som leder till den oundvikliga obestämbärheten vad gäller

mening, betydelse och kunskap. Intentioner blir irrelevanta i beaktandet av en litterär texts mening och effekter. På så sätt är litteratur, liksom det icke-approprierbara Andra, ett motstånd mot det bestämmande och fastställande omdömet (s 183). I grunden utgör litteratur en iscensättning av den öppna struktur, varigenom en värld kan tas emot och genom vilken en annan värld kan framträda, skriver Cheah. Litteraturen visar på världens "kanske" eller "annars" som inte kan utplånas, därför att verkligheten konstitueras av den ständiga tvetydigheten (s 186).

Två bemärkelser av världande och postkolonial litteratur som världslitteratur
Ur de olika filosofierna syntetiserar Cheah en alternativ världsförståelse som betraktar världen som effekten av olika dynamiska sammanstötningar mellan olika nationella och regionala platser, snarare än som en försluten helhet präglad av ett övergripande *telos*. Kort sagt vill han återinföra de dynamiska aspekterna av världslighet hos Goethe, Hegel och Marx – men utan deras världsteologi. Det innebär en världsuppfattning som framför allt bygger på Heideggers *världande* och Derridas arkeskrift: ett obegränsat fält av motstridiga krafter som oavlåtligt överlappar, flyter in i och sätts i förbindelse med varandra (s 211).

Relationen mellan världande och teleologisk tid ser ut på följande sätt, konstaterar Cheah (s 9). Teleologisk tid är världande i *härledd* bemärkelse; det är den andliga och materiella aktiviteten att skapa en värld genom att föreskriva normativa ändamål. Som exempel tar han upp den proletära revolutionen som en progressiv kraft, som ingriper i den existerande världen i form av en alternativ diskursiv konstruktion med syfte att frambringa en högre värld. Men världande i *härledd* bemärkelse förutsätter alltid världande i *större* bemärkelse, och världande i *större* bemärkelse är alltså själva tidslighetens rörelse och temporaliseringens upplåtande. I situationer där kapitalistisk globalisering avvärpar och likviderar progressiva teleologiska kartläggningar, så menar Cheah att temporaliseringens upplåtenhet utgör en outplånlig normativ tillgång för att bryta upp och motstå globaliseringens instrumentalisering. Tiden som kommer från det icke-mänskliga Andra är ett outplånligt "kanske" eller "i andra fall" som aldrig kan approprieras av det mänskliga förnuftet. Den öppnar möjligheten för alternativa progressiva teleologiska tider, andra världar (ibid).

Världslitteratur är världande i såväl *härledd* som i *större* bemärkelse enligt Cheahs teori. Dels kan litteratur fungera som diskursiva konstruktionsprocesser och alltså utgöra en normativ kraft och delta i formandet av världen genom att exempelvis öppna andra litterära världar. Men som Cheah vill klargöra genom de fenomenologiska och postfenomenologiska redogörelserna, så har litteratur en ännu mer grundläggande koppling till världande även i

större bemärkelse. Med tanke på den radikala obestämbarheten vad gäller litterära texters mening, så är litteratur inte bara representativa kartläggningar av den rumsliga världen som fyller den med värde och mening. Litteraturens formella struktur iscensätter också det Andras upplåtande av en värld, den iscensätter tiden som oberäknelig, omätbart och icke-approprierbart till-kommande från det andra. Såsom ett iscensättande av tidens tillkommande som öppnar världar, så indikerar och synliggör världslitteratur något som alltid kommer att överskrida och upplösa kapitalets logik, menar Cheah (s 11).

Utifrån definitionen av världslitteratur såsom världande och världsskapande litteratur, så anser Cheah att postkolonial litteratur från det globala syd är en viktig form av världslitteratur av två anledningar. För det första är öppnandet av andra världar en livsviktig angelägenhet på grund av den kapitalistiska globaliseringens orättvisor och dess förödande konsekvenser för folk i postkoloniala samhällen (s 11-12). För det andra är avkolonisering just ett försök, en kamp för att öppna andra världar än den koloniala världen (s 194).

Cheahs argument kan sammanställas sina i ett antal arbetshypoteser för att tänka världslitteratur som världande litteratur och för att tolka postkolonial litteratur som världslitteratur. För det första menar han att det krävs en dynamisk världsbild som bottenar i världslighetens tidsliga struktur, som kan understryka världens strukturella transformativitet och öppenhet mot andra världar och tidsligheter (s 211).

För det andra måste världslitteratur anta den existerande världen skapad genom globalisering som ett av sina huvudteman, för syftet att kognitivt kartlägga ett givet samhälles eller social gruppens belägenhet i världssystemet (s 210). Den kognitiva kartläggningen består av två steg. Först måste det världslitterära verket redogöra för problemen i fråga genom att tematisera olika relevanta fall av avvärdande processer. Det kan till exempel handla om det koloniala slaveriet och dess kvarlåtenskaper, humanitär imperialism (dvs olika våldsamma politiska interventioner under humanitära och demokratiska paroller), politiskt orsakad hungersnöd, fördrivandet av subaltern folkgrupper och så vidare (s 17). Sedan måste verken återuppväcka icke-västerländska tidsligheter och generera alternativa kartografier, såväl formmässigt som innehållsmässigt, för att ett postkolonialt folk eller en kollektiv grupp ska kunna skapa solidaritetsförbindelser och bygga en delad värld och uppnå självbestämmande (ibid). Här består litteraturens världsliga kraft i konstruerande tolkningar och kritiska verklighetsgestaltningar som tillgår olika former av realism, allegorier, symbolism och intertextuella hänсыftningar och omskrivningar, ofta av kanonisk europeisk litteratur. Verket utmanar och motstår (ny)koloniala och kapitalistiska världskartografier med den normativa

avsikten att skapa progressivare kartläggningar (s 18). Här är postkolonial världslitteratur en transformativ representation av världen i den härledda bemärkelsen.

För det tredje, så måste världslitteratur inte bara kognitivt kartlägga en värld genom representationer, utan dessutom performativt iscensätta öppnandet av en värld, det vill säga peka mot det Andras tillkommande (s 211). Det performativa öppnandet registreras på verkets formmässiga nivå genom självreflekterande engagemang med sin egen narrativitet (s 18). Det här är världande litteratur i större bemärkelse; dess världsskapande kraft består alltså inte bara i att framställa en ideal värld och transcendent norm varifrån den existerande världen kan kritiseras. Enligt Cheah framträder världslitteratur på ett djupare plan som en process som vidmakthåller kraften som öppnar en annan värld.

Cheah konkretiserar sin teori i ett antal läsningar av postkoloniala verk som använder sig av alternativa tidsligheter från Karibien, den indiska subkontinenten, Afrika och Filippinerna för att utmana världen skapad genom den globala kapitalismens flöden: Nuruddin Farahs *Gåvor* /1993), Timothy Mos *Renegade or Halo2* (2000), Ninotchka Roscas *State of War* (1988), Michelle Cliffs *Abeng* och *No Telephone to Heaven* (1984 och 1987) och Amitav Ghoshes *The Hungry Tide* (2004). Intressant är att samtliga verk ursprungligen publicerades på engelska, ett faktum som Cheah aldrig kommenterar i sin bok.

I nästa avsnitt ska jag gå närmre in på Cheahs analys av Amitav Ghoshes *The Hungry Tide* och undersöka hur Cheah aktiverar sin världslitteraturteori.

The Hungry Tide

Amitav Ghosh föddes år 1956 i Kolkata och växte förutom Indien upp i Bangladesh och Sri Lanka. Han har studerat i Delhi, Oxford och Alexandria och har skrivit flera prisbelönta romaner och fackböcker som har översatts till över trettio språk (men bara en finns på svenska: romanen *Förnuftets Krets* från 1986).³⁷ I juni 2019 kom hans senaste bok *Gun Island*, som beskrivs som en climate fiction-roman.³⁸

The Hungry Tide utkom år 2004, är skriven på engelska och är ett stycke världslitteratur i minst två bemärkelser. Den har gjort en cirkulerande karriär i ”the world republic of letters” och exemplifierar också normativ världslitteratur enligt Cheah, eftersom den strävar efter att omvärldsa världen för de subalternas invånarna i Sundarban, som hotas av en enad front bestående av internationella naturskyddsprojekt och globala kapitalistiska intressen (s 246-247). I förestående avsnitt ska jag undersöka Cheahs analys av *The Hungry Tide* och hur han

³⁷ <https://www.amitavghosh.com/bio.html>.

³⁸ <http://www.ipsnews.net/2018/11/amitav-ghosh-prepares-gun-island-for-publication-in-2019/>.

praktiserar sin teori om hur postkolonial världslitteratur kognitivt kartlägger och performativt iscensätter en värld. Men först en sammanfattning av romanens innehåll, med fokus på avsnitten med störst relevans för Cheahs analys.

Sammanfattning

Berättelsen utspelar sig i och handlar om Sundarban; en tropisk skärgård som utgörs av den nedersta delen av Ganges floddelta i Bengalen, vars yta sträcker sig över båda sidorna gränsen mellan hinduiska Indien och det muslimska Bangladesh. Här finns världens största mangroveskog och estuariet är ett unikt ekosystem av öar och tidvattendrag där en rik variation av växter och djur har sin hemvist – inte minst stora tiger och krokodilpopulationer. Lika komplext är landskapet kulturellt, präglat av Bengalens delning efter Indiens självständighet. Det indiska Sundarban är den fattigaste regionen i Västbengalen och majoriteten av dess invånare, i synnerhet de på öarna vid mangroveskogens utkanter, kommer från de lägsta socioekonomiska klasserna, kasterna och stammarna. Ghosh skriver om hur deras värld förstörs av den Västbengaliska statens moderniseringsprojekt och de internationella organisationernas vildmarksbevaring. Medan delar av befolkningen tvångsförflyttas till förmån för tigrarnas fortbestånd, så lever resten av befolkningen under ett ständigt hot från de lagskyddade rovdjuren, samtidigt som de begränsas av strikta skogslagstiftningar och drabbas av översvämningar och miljöförstörelser till följd av kommersiell räkodling. År 1979 nådde ringaktningen av de subalternas liv en våldsam kulmen i och med massakern på ön Morichjhāpi, då den västbengaliska staten fördrev bangladeshiska flyktingar som bosatt sig där med extremt och dödligt övervåld, eftersom de ansågs ockupera viktiga skogsreservatområden.

Berättelsen tar sin början i 2000-talet, där vi finner den framgångsrike översättaren och entreprenören Kanai från New Delhi som för första gången på 30 år ska tillbaka till ön Lusibari i Sundarban för att ärva en viktig anteckningsbok som hans avlidne morbror Nirmal tillägnat honom. På tåget dit bekantar han sig med Piya, en ung valforskare från USA med bengaliska rötter, men som inte kan ett ord bengali. Hon ska till Sundarban för att undersöka området floddelfiner.

Kanai översätter sin morbrors anteckningsbok, vars skildringar av händelserna kring Morichjhāpi på 70-talet vävs in som ännu ett berättarperspektiv. Nirmal berättar hur han involveras i flyktingarnas kamp, vilket väcker hans tro på rättvisan och revolutionen. På grund av en mild besatthet av poeten Rilke spränger han ständigt in små rader och strofer ur *Duinoelegier* för att beskriva sina känslor, upplevelser och ingivelser.

Tillbaka i romanens nutid träffar Piya lokalinvånaren Fokir, som tack vare sin stora kännedom om närområdena är skicklig på att lokalisera delfinerna som Piya vill undersöka. Under tyst samförstånd, eftersom de inte talar varandras språk, uppstår ett symbiotiskt samarbete där Piya utför sina mätningar och observationer medan Fokir ägnar sig åt krabbfiske. Återkommande gånger refererar han till Bon Bibi, som är Sundarbans lokala gudinna och beskyddare. Om Bon Bibi finns en legend om när hon räddade livet på den stackars pojken Dukhey. Han övergavs som offer i mangroveskogen åt Dokkhin Rai, en demon som antar skepnaden av en gyllene tiger. Under en av sina båtfärder bevittnar Piya och Fokir hur arga byinvånare fångar och har ihjäl en tiger som tagit sig in deras byggnader och dödat en vattenbuffel. Piya blir chockad när Fokir hindrar henne från att stoppa byborna; varför lät han tigern dödas? Han rättfärdigar bybornas agerande med argumentet att tigern gick in i den mänskliga bebyggelsen för att den själv ville dö. Piya blir medveten om att Fokirs relation till landskapet och djuren präglas av animistiska övertygelser och att han inte delar hennes djupekologiska sympatier.

Inför en av Piyas sista delfinforskarresor på floderna följer inte bara Fokir med, utan även Kanai som tolk och hans avlidne morbrors gamla vän Horen som chaufför. Av en händelse splittras sällskapet så att Kanai och Horen befinner sig på en båt och Piya och Fokir på en annan längre bort, när de alla får reda på att en cyklon närmar sig. Kanai och Horen lyckas ta sig i säkerhet genom den tilltagande stormen, men på vägen tappar Kanai sin morbrors anteckningsbok i vattnet, som genast går förlorad.

Samtidigt inser Piya och Fokir att de är illa ute när stormen växer sig allt starkare, och de binder fast sig i ett träd tillsammans. När vinden plötsligt vänder riktning krossas Fokir av ett stort föremål och avlider i Piyas omfamning. Piya överlever däremot, och lyckas så småningom ta sig i trygghet med hjälp av Fokirs båt. Efterföljande månader bestämmer hon sig för att inleda ett projekt i Lusibari i samarbete med de lokala fiskarna utifrån Fokirs kunskaper om vattenlederna och delfinernas olika tillhåll. Projektet namnges också efter honom. Kanai beslutar att skriva en ny berättelse om Sundarban genom att återskapa Nirmals anteckningar ur minnet och dessutom lägga till de senaste händelserna kring cyklonen.

Cheahs läsning

Jag menar att Cheah analyserar *The Hungry Tide* i tre nivåer. I den första granskar han berättelsen, den narrativa strukturen och de formmässiga greppen i förhållande till författarens intentioner. Vad försöker Ghosh uppnå, förmedla, gestalta och hur? I den andra nivån gör Cheah en kritisk granskning av författarintentionen där han identifierar vissa problematiska

aspekter och begränsningar i romanens föresatser i egenskap av världslitteratur. I den sista nivån argumenterar han för att romanen – oberoende av författarintentionen – ändå lyckas peka mot en progressivare Annanhet som öppnar andra världar.

Eftersom Cheah menar att vi bör studera och analysera världslitterära verk såsom litterära utrymmen för olika världandeprocesser, så går hans övergripande metod ut på att identifiera olika fall av världande och avvärldande som utspelar sig på växlande innehållsmässiga och formmässiga plan i verket (s 11). Jag ska inleda med den första av Cheahs tre analysnivåer och undersöka vilka fall av världande och avvärldande han finner där och hur de fungerar i enlighet med hans teori om kognitiv kartläggning.

Cheah beskriver *The Hungry Tide* som ett självmedvetet verk författat med en tydlig vision om dess specifika syften och ändamål (s 248). Han menar att Ghosh vill föra Sundarbans osynliggjorda värld in i offentlighetens ljus i förhoppningen om att de utsatta invånarna ska kunna göra sina röster hörda och förändra sin plats i världen. Han betraktar den urbana och västerländskt utbildade medelklassen i och utanför Indien som djupt delaktig i osynliggörandet av Sundarbans befolkning och menar att den hegemoniska klassens syn på de subalternerna och deras levnadssätt måste förändras för att situationen i Sundarban ska kunna förbättras. Därför menar Cheah att det stora temat för *The Hungry Tide* är det transformerande mötet mellan medelklasssubjektet och den subalternerna; han ser romanen som ett försök att iscensätta en lösning där medelklasssubjekten radikalt berörs och konverteras till ansvarsfullt handlande genom kontakten med de subalternerna och deras kulturella och religiösa praktiker och berättelser (ibid).

Enligt Cheahs analys representerar de tre medelklassprotagonisterna Nirmal, Piya och Kanai olika problematiska och avvärldande förhållningssätt till de subalternernas värld. Nirmals perspektiv tillhandahålls via hans anteckningsbok, som tros vara den enda bevarade vittnesberättelsen från massakern på Morichjhäpi år 1979 (s 249). Inledningsvis är hans synsätt den sekulära och västerländskt utbildade marxistens, som ser naturen som ett råmaterial att betvinga och de subalternernas religiösa relation till naturen som primitiva fiktioner (s 253). Cheah understryker hur Nirmal först uppfattar Sundarbans landskap som en fientlig och hotfull avvärldandeprocess, som motsätter sig människans alla ansatser att behärska det. Tidvattnet sköljer bort alla tecken på mänsklig världslig existens, mangroveskogen är en dunkel och oberäknelig plats där alla konstruktiva föresatser förhindras av terrängens upprepade gränsupplösning mellan vatten och land, flod och hav. Nirmal anser att människan till skillnad från djuret saknar den instinktiva förbindelsen med naturens processer. Hon måste

ständig tolka naturen för att kunna leva och ta sig fram i den. Genom Rilke konstaterar han att "we're not comfortably at home in our translated world".³⁹

Piya är det kosmopolitiska medelklasssubjektet från USA som enligt Cheah personifierar den första världens problematiska miljöaktivism. Hon har ett biocentriskt och djupekologiskt perspektiv och tycker att hotade djurarter bör beskyddas i sin naturliga livsmiljö därför att "it was what was *intended*... by nature, by the earth, by the planet that keeps us all alive".⁴⁰

Cheah menar att den djupekologiska synen Piya representerar – som föreställer sig naturen som en avsiktlig agent vars biologiskt diversifierande vildmark alltid måste respekteras och bevaras såsom den är "tilltänkt" – bygger på en a priori uttradering av folken som bor i de utsedda vildmarksområdena (s 254). Antingen uttraderas de genom att betraktas som en näst intill oskiljaktig *del* av vildmarken och därmed utan någon autonom distinkt identitet som möjliggör en samexisterande relation *med* naturen, som ger dem en röst för att göra anspråk på landskapet som livsutrymme (ibid). Alternativt leder föreställningen om den ursprungligen obebodda vildmarken till en syn på den subalterna befolkningen som en inkräktare på växternas och djurens – i det här fallet den bengaliska tigerns – naturliga livsmiljö, som måste avlägsnas. Här gör Cheah en koppling till den juridiska fiktionen om *terra nullius*, det obebodda ingenmanslandet, som de europeiska kolonialmakterna använde för att appropriera och kontrollera de inhemska invånarnas land och naturresurser (s 255).

Mellan Piyas biocentrism och Nirmals syn på naturen som väsensskild från det mänskliga identifierar Cheah en kontinuitet: båda går ut på att själva människan avlägsnas i relationen till naturen (s 254). Han menar att *The Hungry Tide* vill visa hur perspektiven och diskurserna som Nirmal och Piya representerar leder till ett avvärdande som raderar den subalterna invånaren ur kontexten. Det var detta avvärdande som gjorde det möjligt för makten att rättfärdiga massakern på Morichjhäpi och samma avvärdande underbygger det fortsatta förtrycket av Sundarbans subalterna i miljöskyddsarbetets namn. Enligt Cheah vill romanen också visa hur fördrivningen av de subalterna från allra första början är möjlig på grund av det hegemoniska perspektivet hos en egennyttig medelklass, som filtrerar sin världssyn genom en ekonomistisk agenda fokuserad på tillväxt och utveckling och som betraktar subalternt liv antingen som ett hinder eller som något helt ovidkommande. Den här klassen och dess avvärdande, borgerliga och sekulära normer representeras av karaktären Kanai i Cheahs analys (s 260).

³⁹ Amitav Ghosh, *The Hungry Tide* (Boston: 1st Mariner Books ed. Houghton Mifflin, 2006), s 252.

⁴⁰ Ghosh 2006, s 249.

Förutom att kognitivt kartlägga den hegemoniska medelklassens avvärldande diskurser och praktiker och dess effekter på de subalternas värld, så går analysen ut på att identifiera alternativa världandeprocesser i romanen, som motsätter sig den sekulära, kapitalistiska modernitetens logik och det globala nordiska ekologism som växt fram i samförstånd med den logiken.

Cheah fokuserar främst på två fall av subalternt världande i romanen. För det första tar han upp flyktingarnas bebyggelse och gemensamma strävan på Morichjhäpi och hur Nirmals perspektiv drastiskt förändras när han sätts i förbindelse med detta världande. Han inser att det inte är naturen utan det statligt sanktionerade våldet mot flyktingarna som är den verkligt avvärldande processen, som syftar till att utplåna deras värld på ön och alla spår av den i media och de historiska arkiven (s 250). För det andra diskuterar Cheah hur de subalternas praktiker och berättelser i romanen framställs som en världande kraft med förmågan att beröra de borgerliga subjekten till förändring. Denna världande kraft kretsar kring Bon Bibi-legenden (s 258). Utifrån den skapas en värld styrd av en moralisk ekonomi som organiserar de sundarbanska invånarnas samvaro, resursfördelning och utbyten utifrån andra syften än den borgerliga världens vinstmaximering. Bon Bibis vidsträckta beskydd för samman såväl människor som djur i en förenande och jämställande helhet. I världen som hennes öppenhet skapar går relationen mellan människa och natur/tiger inte ut på ömsesidig destruktivitet, som i Nirmals världssyn. Den går inte heller ut på en identitetsberövande symbios mellan människa och natur, som i Piyas djupekologism. I Sundarbans moraliska ekonomi, i Bon Bibis värld, konstaterar Cheah att människan lever i en förhandlande och kompromissande samexistens med den lokala tigern där det finns utrymme för dem båda (s 259). Han menar att *The Hungry Tide* vill visa hur Sundarban tvärtemot en obebodd vildmark redan är en värld med en befolkning, en plats som konstitueras och kontinuerligt hålls samman med hjälp av den lokala folktron, berättelserna och praktikerna, som bildar ett nät av meningsfulla relationer som omfattar både människor och djur (s 258). Den moraliska ekonomin med Bon Bibi i centrum uppstår i motsättning till den moderna kapitalismens logik, som förintar tillvaron för Sundarbans befolkning (s 259).

Enligt Cheahs analys blir Kanai och Piya berörda av den subalternas världen och dess berättelser, vilket sätter igång en radikal inre förändringsprocess som får dem att inse de strukturella begränsningarna i deras egna levnadssätt liksom sin delaktighet i de subalternas lidande (s 261). För Kanai inträffar vändpunkten i ett starkt ögonblick av självinsikt när han, Piya och Fokir färdas genom området Garjontola, som enligt sägnen är en magisk plats under Bon Bibis inflytande och som manar till självrannsakan (s 265). Plötsligt ser Kanai sig själv

genom Fokirs ögon, vilket får honom att framträda som en karikatyr av den privilegierade bengaliska medelklassen. Cheah understryker hur Kanai jämför ögonblicket med en sömlös och transparent översättningsakt där språket blir osynligt; en perfekt kulturell process där den subalternen världen lyckas penetrera och få övertaget om den kosmopolitiska medelklassens fattningsförmåga (s 266). Piyas transformerande ögonblick har samma tema. Eftersom hon inte kan bengali så beror hennes förståelse av den sundarbanska kulturen på översättningar till engelska. Som avskedsgåva översätter Kanai sången om Dukhey och Bon Bibi som Fokir brukade sjunga på bengali. Piya kommer till insikt om vad berättelserna måste ha betytt för Fokir, att de skapade hans och de andra invånarnas värld; ”...those words were so much more than a part of a legend: it was the story that gave this land its life”.⁴¹ På det här sättet menar Cheah att romanen gestaltar den transformativa kraften i de sundarbanska världande berättelserna och deras förmåga att överskrida kast- och klassklyftor och förmedla en djupare förståelse mellan kulturer (ibid).

I analysens andra nivå kritiserar Cheah denna romanens iscensatta lösning på det avvärldande problemet. Han anser att den vilar på en blåögd vision om världen som en harmonisk sammankomst mellan språk och kulturer, som resonerar med Goethes idé om andlig samvaro över kulturella skillnader – och som i en originell twist vidgas för att inbegripa även ickemänskliga livsformer (s 271).

Cheah tar upp hur Ghosh i andra sammanhang har resonerat kring förståelsen mellan kulturer och över språkgränser i termer av *djup kommunikation (deep communication)* (s 267). Till skillnad från ytlig kommunikation, som Ghosh låter symboliseras av e-målet, går djup kommunikation ut på genuin, världslig förståelse mellan språk och erfarenheter. Han anser att skönlitteratur på grund av sina intertextuella och allmänmänskliga egenskaper bättre porträtterar och fungerar som djup kommunikation än till exempel begreppsmässig kunskap och information (s 267-268).

Enligt Cheah ger den här visionen upphov till en förenklad etisk syn på litterär översättning och mediering som förutsätter att det går att nå full transparens mellan kulturer och medvetanden, som om det fanns ett tillstånd av oförvanskad och direkt betydelseförmedling som garanterar att de sundarbanska berättelserna kan gripa tag i medelklassprotagonisterna och förmå dem till ansvarsfullt handlande (s 270). Men Cheah menar att inga sådana garantier existerar; de meningsskapande berättelserna som ligger till grund för den sundarbanska moraliska ekonomin är, liksom allt meningsskapande, öppna för

⁴¹ Ghosh 2006, s 292.

tolkning och vederläggning. De är subjekt för kontamineringens lag, den oundvikliga obestämbarheten vad gäller mening (s 274). Cheahs poäng är alltså inte att översättning och mediering *kan* förvränga mening, betydelser och innebörder, utan snarare att risken för förvrängning är *strukturell* för mening över huvud taget. Enligt Derridas dekonstruerade världsförståelse så beror den strukturella kontamineringen av mening på att det från början inte finns någon rationell *grund* för meningsfullhet (s 275). Vi kan inte förklara hur helheten som ger upphov till mening blir till, eftersom det är något radikalt annat i förhållande till det mänskliga förnuftet. Därmed är mening – liksom översättning – alltid föränderlig och omförhandlingsbar.

Kritiken av Ghoshs normativa ansats kan även direkt kopplas till Cheahs resonemang kring olika former av världande. De subalternerna invånarna hanterar och ger mening åt den ändliga existensens oförutsägbarhet genom att inrätta en moralisk ekonomi som approprierar och framställer tidens annanhet som gudomliga väsens makt (som Bon Bibis, Allahs och Dokkhin Rais). För att använda Cheahs terminologi, så är de subalternas moraliska ekonomi i romanen en andlig och materiell aktivitet som skapar en värld genom att föreskriva normativa ändamål. Romanens skildring av detta världande är en progressiv teleologisk kartläggning som utmanar den kapitalistiska teleologiska världskartografen. Med andra ord är *The Hungry Tide* postkolonial världslitteratur som världar i *härledd* mening; det är en diskursiv konstruktionsprocess och en transformativ *representation* av världen. Lösningen i romanens värld går ut på att bevara berättelserna som uttrycker och upprätthåller den moraliska ekonomin genom att ge dem offentlig synlighet och expandera deras cirkulation med hjälp av en kosmopolitisk medelklass, vars samvete har berörts till ansvarsfullt handlande. På samma gång är Ghoshs ambition i den verkliga världen att låta *The Hungry Tide* ingå i den kommersiella världslitterära cirkulationen, för att öka medvetenheten om Sundarbans hotade värld.

Men som vi känner igen från Cheahs tidigare utläggningar kring världande i härledd bemärkelse, så kan den kapitalistiska globaliseringen alltid avvärpa och likvidera progressiva teleologiska kartläggningar. Ghoshs lösning, som bygger på översättning och mediering för att ge ökad synlighet och medvetenhet, kan enkelt kapas och manipuleras av den globala kapitalismens system och borgerlighetens intressen. För hur kan vi lita på, frågar sig Cheah, att Kanais planerade narrativ, som ska återge innehållet i den förlorade anteckningsboken och därmed återupprätta de terroriserade och mördade flyktingarnas röst, inte blir en approprierande gest från den egennyttiga och ekonomistiska medelklass som Kanai faktiskt representerar? (s 274). Även miljöskyddsprojektet som upprättas i Fokirs namn, vars

ekovänliga idéer kring lokal samhällsdelaktighet och hållbar socioekonomisk utveckling, kan utan vidare inkorporeras av globala företag som en del i deras retorik för att gynna ekoturism. (s 276).

Vi kan konstatera att *The Hungry Tide* så långt går i linje med två av Cheahs tre arbetshypoteser för postkolonial världslitteratur. För det första tematiserar romanen olika avvärdande processer och för det andra uppväcker den icke-västerländska tidsligheter som genererar alternativa kartografier, som utmanar (ny)koloniala och kapitalistiska världsuppfattningar. I Cheahs sista analysnivå som jag nu ska redogöra för, visar det sig att samma instabilitet som underminerar Ghoshs normativa ansats också utgör romanens stora tillgång för att kunna bryta upp och motstå globaliseringens instrumentalisering. Här visar Cheah hur *The Hungry Tide*, helt oberoende av författarens intentioner, världar även i större bemärkelse – det vill säga att romanen performativt iscensätter öppnandet av en värld och pekar mot det Andras tillkommande.

Dramatiskt föreslår Cheah att romanens hjärta består av *tomrum* (s 272). Ett sådant tomrum är till exempel det faktum att själva massakern på Morichjhäpi – en av romanens centrala meningsskapande händelser – aldrig skildras eller gestaltas. Även Kanais avgörande beslut att återupprätta berättelsen, vilket ger upphov till själva romanen som vi läser, uppstår ur ett tomrum i ett tomrum; nämligen förlusten av dagboken, som beror på en naturkatastrof bortom mänsklig förklaring. Romanens avgörande händelser har alltså sina upprinnelser i tomrum, som tillhandahåller handlingens upplösning och berättelsens slut. I motsats till Ghosh, som verkar vilja framställa de centrala tomrummen som meningsfulla händelser förutbestämda av gudomliga krafter, så hävdar Cheah att de är ytterst meningslösa. Det finns ingen *anledning* till att stormen äger rum. Ändå utgör stormen, tomrummen, själva möjlighetsvillkoret för romanens komplexa lager av meningar och betydelser (s 274). Det är detta faktum, att det inte finns någon rationell grund för meningsfullhet i den radikalt ändliga existensen, som leder till den strukturella kontamineringen och ständiga obestämbarheten vad gäller mening och översättning. Till skillnad från Ghosh, så anser Cheah att de världande berättelserna inte ensamma kan hålla samman och bevara de subalternas värld när de ställs inför den kapitalistiska globaliseringen. Men tomrummen i romanens hjärta pekar mot en icke approprierbar Annanhet som motstår den kapitalistiska modernitetens beräkningar och begär, därför att den inte kan approprieras av det mänskliga förnuftet. Denna Annanhet öppnar en värld och utgör ett löfte om en framtid, samtidigt som öppenheten utgör en ofrånkomlig risk för kontaminering (s 277).

Jämförande analys och slutdiskussion

I den här uppsatsen argumenterar jag att WReCs och Cheahs teorier ger uttryck för en samtida perspektivskiftande tendens inom världslitteraturstudier från extratextuella till intratextuella aspekter. Vid en första anblick framstår de dock som diametralt olika varandra. De skulle till och med kunna beskrivas som varandras vederparter. Cheah ingår i den postkoloniala och ”postteoretiska” tradition som WReC flitigt kritiserar, medan WReC tillämpar just en sådan reaktiv kultursyn som Cheah vill göra upp med. WReCs *Combined and Uneven Development* är en kollektiv och deskriptiv ansats i manifestliknande format medan Cheah som enda författare i *What is a World?* gör en djuplodande, ontologisk-teoretisk exkursion via en rad filosofier och begrepp. Men vid närmare granskning – i synnerhet av deras metoder och praktiska tillämpningar – så menar jag att flera intressanta likheter framkommer, liksom gemensamma teoretiska problem och begränsningar.

Många av de grundläggande skillnaderna mellan WReCs och Cheahs världslitteraturteorier kan härledas till deras olika sätt att föreställa sig världen. WReCs värld är ett världssystem, en sluten struktur och helhet präglad av sammansatt och ojämn utveckling. Cheahs värld är en händelse snarare än ett objekt, ett världande som upprätthålls i och med tidens tillkommande. WReCs teori kräver den totaliserande synen på världen som systematisk helhet, medan Cheahs kräver den ofrånkomliga öppenheten som upphäver alla helheter och slutna strukturer. Utifrån dessa motstridiga världsbegrepp utvecklar de två väldigt olika uppfattningar om litteraturens relation till och befattning i världen.

WReC anser att världssystemet är infrastrukturellt för litteraturen. Litterära former, genrer och estetiska strategier är effekter av och reaktioner på den kapitalistiska modernitetens sociala logik och sammansatta ojämnheter. På det här sättet definierar de världslitteratur som litterära registreringar av det moderna kapitalistiska världssystemet.

Cheah argumenterar tvärtom att litteraturen kan ses som infrastrukturell för världen. Han framhäver en fundamental koppling mellan litteratur och värld, som inte går ut på att litterära processer speglar världssystematiska processer. Istället menar han att litteraturens världsliga, formmässiga strukturer iscensätter hur tidens tillkommande öppnar en värld. På så sätt kan världslitteratur förstås som en aktiv, världande kraft som deltar i skapandet av världen.

WReCs världssystematiska utgångspunkt för med sig vissa teoretiska styrkor. I och med att de förstår världslitteratur som det kapitalistiska världssystemets litteratur, så knyter de utvecklingen av litterära former till politiska, ekonomiska och kulturella skiftningar genom systemets historia. Det tillåter dem att frikoppla litterära former från statiska värderingar och

platser, som till exempel föreställningen om modernism som en ”progressiv” litterär form och rörelse med upprinnelse i ”väst”. Dessutom utmanar och fördjupar kollektivets dynamiska modernitetsbegrepp synen på relationerna mellan centrum och periferi som etablerats i tidigare *world-literature*-teorier, eftersom det betonar modernitetens singularitet och globala simultanitet *utan* att försumma dess inre heterogenitet och ojämnheter. Men den marxistiska synen på litteratur som fullständigt avhängigt det kapitalistiska världssystemet leder till en deterministisk världslitteraturteori, där studierna går ut på att undersöka hur litteratur ”registrerar” den rådande ordningen och där litterära uttryck helt saknar autonomi.

Det är den här konsekvensen som Cheah försöker få bukt med i sin teori. Han vill återinföra världslitteraturbegreppets forna normativitet och föreslår att det finns ett ontologiskt släktskap mellan världens tidsliga och litteraturens formmässiga strukturer, vilket förlämnar litteraturen en starkare kausal kraft i förhållande till världen och det kapitalistiska världssystemet. Cheah menar att tidens fortgång är grundläggande för kapitalismen. Kapitalets ackumulation kräver tid och dess förmeringsprocesser sker genom rationella teknologier och uträkningar som approprierar och manövrerar tiden för att nå maximal vinst. Men tidens fortgång – eller det Andras tillkommande – leder till en outplånlig öppenhet som även kontaminerar och upplöser kapitalets processer. Cheah hävdar att världslitteratur iscensätter tidens tillkommande som öppnar världar och därmed strukturellt alltid pekar mot något som överskrider och bryter upp kapitalismens processer. Utifrån detta föreslår han en definition av världslitteratur som går ut på att förstå den normativa kraft som litteratur kan utgöra i världen och de etisk-politiska horisonter som den kan öppna upp.

Jag anser att Cheah lyckas utmana determinismen i WReCs världssystematiska litteraturteori och dessutom rucka på grundvalarna för de cirkulationsmässiga teorierna genom att ifrågasätta förgivettagna begrepp och framhäva alternativa analytiska kategorier, som tidigare gömts under marknadslogiska förklaringsmodeller. Men det stora språnget från ontologi till praktiska, politiska dimensioner utgör en svaghet i Cheahs teori. Hans försök att skapa ett normativt världslitteraturbegrepp utan teleologisk determinism tvingar honom tillbaka till själva den ontologiska grundförutsättningen för normativitet över huvud taget, vilket är tidens oupphörliga tillkommande. Men tidens fortgång är den allmängiltiga förutsättningen för *allt*. Tidens fortgång, liksom litteraturens formmässiga strukturer, pekar alltid mot ett ”annat” eller ”i andra fall” i förhållande till det rådande. Det är ett obevekligt faktum, men i hur pass hög grad är denna icke-approprierbara kraft ”användbar” i förhållande till den globala kapitalismens processer?

I det följande vill jag ägna uppmärksamhet åt teoriernas praktiska tillämpningar och vissa intressanta likheter som framkommer i jämförelsen mellan dem. För det första hävdar WReC att litteratur skriven ur perifera och semiperifera positioner tenderar att tydligare registrera världssystemets sammansatta ojämnheter än litteratur skriven ur centrumpositioner. På samma sätt framhäver Cheah postkolonial litteratur som ett särskilt tydligt exempel på världande litteratur. Båda två intresserar sig alltså för litteraturer som uttrycker de levda erfarenheterna av utsatta positioner i det kapitalistiska världssystemet. De finner en särskild skärpa och kritisk (antingen registrerande eller världsskapande) potential i berättelserna som skrivs fram ur dessa erfarenheter.

För det andra finns det ett släktskap mellan WReCs syn på världslitteratur som medvetna och omedvetna litterära registreringar som reagerar på världssystemets sammansatta ojämnheter, och Cheahs syn på världslitteratur som kognitiva kartläggningar som positionerar ett givet samhälles eller social gruppens belägenhet i världssystemet. Cheahs kognitiva kartläggning är uppdelad i två moment, som dels handlar om att tematisera olika avvärldande processer och dels om att återuppväcka alternativa, icke-västerländska tidsligheter. I *The Hungry Tide* gestaltar Ghosh hur den sundarbanska folktron och sagorna och myterna med gudinnan Bon Bibi i centrum ger upphov till en alternativ tidslighet och moralisk ekonomi i motsättning till den moderna kapitalismens logik. Det här liknar WReCs teori om hur (semi)perifera författare återaktiverar arkaiska och fortlevande litterära och icke-litterära element för att uttrycka den perifera upplevelsens sammansatta och motsägelsefulla karaktär. I *The Sacred Book of the Werewolf* använder Pelevin till exempel varulvs- och vampyrmyten liksom ryska folksagor och kinesisk mytologi för att skapa irrealistiska effekter som kan bryta upp och synliggöra kapitalismens strukturer.

För det tredje stöter WReC och Cheah på vissa gemensamma begränsningar i sina tillämpade teorier. Här vill jag lyfta två exempel:

1. Deras världslitteraturbegrepp är väldigt samtidsorienterade och engagerar sig sällan eller aldrig djuphistoriskt, vilket leder till att majoriteten av litteraturhistoriens verk utesluts som tänkbara studieobjekt. Såväl WReC som Cheah baserar sina fallstudier enbart på verk skrivna under 1900- och 2000-talet; Cheah sträcker sig inte ens före 1980-talet.
2. Samtliga verk i WReCs fallstudier är översatta till engelska; de läser såväl Sahlis arabiska, Pelevins ryska och Pišt'anek's slovakiska i engelsk översättning. I Cheahs fall är samtliga romaner som han analyserar skrivna på engelska från första början. Dessa faktum problematiseras eller kommenteras varken av WReC eller Cheah i någon större utsträckning.

Det leder till att de i praktiken riskerar att befästa samma engelska språkimperialism som de i teorin säger sig vilja motverka.

Flera av dessa likheter och gemensamma begränsningar kan härledas till den viktiga utgångspunkten i att både WReC och Cheah betraktar världslitteratur som ett ofrånkomligen *modernt* begrepp och fenomen. Detta faktum framkommer inte med samma tydlighet i Cheahs bok som i WReCs. Cheah har dock i andra sammanhang understrukt sin åsikt att "world literature depends on a modern definition of the world".⁴² Han anser att "it's for people now to make sense of what the world is, and what world literature as part of... the 'human heritage' is, for existence in the present and the future".⁴³ Både WReC och Cheah anser att världslitteratur formas av och riktar sig till samtidshistoriens tillstånd och villkor. WReCs strikta världslitteraturdefinition medför att deras metod inte kan appliceras på litteratur som kommit till innan världssystemets implementering. Cheahs världslitteraturdefinition exkluderar inte all äldre litteratur per automatik (litteratur har alltid haft en världande kraft och världat förflutna världar). Men den förmoderna historiens litteratur blir bara relevant på ett begränsat och bestämt sätt i såväl WReCs som Cheahs teorier, såsom ett slags historiskt material som dagens författare och läsare kan återuppväcka, omforma och använda för att förstå (och kritisera och kanske förändra) det rådande moderna tillståndet.

Vad gäller WReCs och Cheahs uteslutande användning av engelska översättningar, så anser jag att deras osynliggörande av omständigheterna är allvarligare än omständigheten själv. De borde påtala och problematisera det faktum att de – i sina försök att skapa alternativ till cirkulationscentrerade världslitteraturteorier – på det här sättet trots allt tvingas anpassa sig efter den globala världsekonomin totalitet och dess inrättade cirkulationsparadigm som medför att litterära (och litteraturteoretiska) verk *måste* cirkulera på en (världs)marknad för att någon ska känna till dem. Det hela blir särskilt tydligt när Cheah i ett offentligt samtal med Damrosch under 2018 års IWL-program (Institution of World Literature) förklarar hur han från början *egentligen* ville använda en roman av den indonesiska författaren Eka Kurniawan i sina analyser, som vid tillfället inte fanns översatt till engelska. Av pragmatiska skäl kände han sig emellertid tvungen att välja något mer lättillgängligt, som det fanns en större chans att den tilltänkta publiken hade läst, eller åtminstone skulle kunna läsa.⁴⁴ Att WReC och Cheah tvingas böja sig för cirkulationsparadigmets implementering av den globala engelskan är inte

⁴² Pheng Cheah & David Damrosch, "What is a World (Literature)?" i *Journal of World Literature*, 4:3 (2019), s 314.

⁴³ Ibid, s 312.

⁴⁴ Ibid, s 321.

ett misslyckande som ogiltigförklarar deras teorier. Men osynliggörandet av dessa maktprocesser är problematiskt och deras teorier hade stärkts av mer ingående diskussioner kring de tvingande omständigheterna som på så många olika sätt påverkar möjligheterna för deras analyser.

De extratextuellt och cirkulationsmässigt inriktade forskarna, som till exempel Alexander Beecroft och David Damrosch, motsätter sig det strikta samtidsfokuset och språksidigheten i den här typen av världslitteraturbegrepp och argumenterar istället för världslitteraturens uråldrighet och mångspråkighet. De menar till exempel att den klassiska kinesiska, sanskritiska, grekiska, latinska, arabiska och persiska litteraturen redan var världslitteratur långt innan någon slags självmedveten, modern världsförståelse kring nationer och nationallitteraturer trädde i kraft.⁴⁵ Deras extratextuella förhållningssätt tillåter dem att engagera sig i det flerspråkiga och litteratur-djuphistoriska, som framstår som blinda fläckar i WReCs och Cheahs teorier. Men på samma sätt synliggör de intratextuella perspektiven hur världslighet på olika sätt också existerar *inom* och inte bara utanför de litterära texterna, berättelserna och formerna.

Stefan Helgesson beskriver den här klyftan mellan de radikala, teoridrivna modellerna (som WReCs och Cheahs) och de mer pragmatiska och liberala hållningarna (som till exempel Damrosch förespråkar) som en falsk dikotomi: ”is there really a mutually exclusive relationship between textual appreciation and a more ’external’ conception of circulation?”.⁴⁶ Den här frågan knyter an till diskussionen som jag förde i forskningsöversikten angående ett mångdimensionellt perspektiv för världslitteraturstudier. Utifrån en mångdimensionell, pluralistisk hållning innebär pendlingen från extra- till intratextuella förhållningssätt inte ett ömsesidigt uteslutande skifte från det ena till det andra. Snarare innebär det en utvidgning av fältet, där de intra- och extratextuella förhållningssätten betraktas som ömsesidigt beroende av och kompletterande varandra.

Dessa frågor, om hur olika teorier och världsbegrepp kan kombineras och samverka, är centrala för ett mångdimensionellt förhållningssätt. Det kräver en förmåga att kunna analysera, jämföra, sammanföra, bryta ner, bygga upp och skifta mellan olika världsbegrepp som utgångspunkt för olika former av världslitteraturstudier – som en slags världsbegreppslig komparativism. Den här uppsatsen är en påbörjad ansats i en sådan analytisk riktning, som redan inletts av flera teoretiker såväl i Sverige som på andra håll. Och det som drev mig i

⁴⁵ Stefan Helgesson & Mikael Rosendahl Thomsen, *Literature and the World* (New York: Routledge, 2019), s 77-78.

⁴⁶ Ibid.

början av uppsatsprojektet var tanken på just ”kombinationer”. Jag lockades av tanken på hur WReCs och Cheahs teorier skulle kunna kombineras till nya utgångspunkter för kapitalismkritiska världslitteraturstudier; att just ”construe these accounts of world literature as *complementary* rather than *competing* or *conflicting*”, som jag citerade ur Tses artikel i forskningsöversikten (min kursiv). Men jag har kommit fram till att det mångdimensionella förhållningssättet inte bara kan gå ut på en harmoniserande kombinationslogik. I förlängningen tror jag att det också måste handla om att kunna orientera sig i världens pluralistiska motsägelsefullhet. Det finns anledning att samverka och kombinera – men också att låta motstridiga uppfattningar utmana och överlappa varandra *utan* att sammanfoga dem i nya enhetliga ramverk, som i slutändan trots allt får svårt att hantera en mångdimensionell social verklighet.

Litteraturförteckning

Böcker:

- Casanova, Pascale. *The world republic of letters*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 2004.
- Cheah, Pheng. *What is a world?: on postcolonial literature as world literature*. Duke University Press, Durham, 2016.
- Damrosch, David. *What is world literature?* Princeton University Press, Princeton N.J, 2003.
- Deckard, Sharae; Lawrence, Nicholas; Lazarus, Neil; Macdonald, Graeme; Mukherjee, Upamanyu Pablo; Parry, Benita & Shapiro, Stephen (red.). *Combined and uneven development: towards a new theory of world-literature*, Liverpool University Press, Liverpool, 2015.
- Ganguly, Debjani. *This thing called the world: the contemporary novel as global form*. Duke University Press, Durham, 2016.
- Ghosh, Amitav. *The Hungry Tide*. 1st Mariner Books ed., Houghton Mifflin, Boston, 2006.
- Hayot, Eric. *On Literary Worlds*, Oxford University Press, New York, 2012. doi: 10.1093/acprof:oso/9780199926695.001.0001.
- Helgesson, Stefan & Rosendahl Thomsen, Mads. *Literature and the World*, Routledge, New York, 2019.
- Marx, *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, Zenit, Lund, 1971. (s 159).
- Mufti, Aamir. *Forget English!: Orientalisms and World Literatures*. Harvard University Press, Cambridge, 2016.
- Pelevin, Victor. *The Sacred Book of the Werewolf*. Penguin Books, New York, 2009.

- Ruin, Hans. *Kommentar till Heideggers Varat och tiden*. Södertörns högskola, Huddinge, 2005. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sh:diva-378>.
- Trotskij, Lev. *Litteratur och revolution*. 2. uppl. Röda rummet, Stockholm, 1983.
- Wallerstein, Immanuel Maurice. *World-systems Analysis: an Introduction*, Duke University Press, Durham, 2004.

Antologier:

- Bellamy Foster, John. Naturens och samhällets metabolism. I *Ekomarxism: Grundtexter*. Warlenius, Rikard (red), Tankekraft, Hägersten, 2014.
- Bhattacharyas, Sourit. The Margins of Postcolonial Urbanity: Reading Critical Irrealism in Nabarun Bhattacharya's Fiction. I *Postcolonial Urban Outcasts: City Margins in South Asian Literature*. Chakraborty, Madhurima & Al-wazedi, Umme (red), Taylor and Francis, Milton, 2016.
- Hawas, May. Preface. I *The Routledge Companion to World Literature and World History*. Hawas, May (red). Routledge, 2018.
- Helgesson, Stefan. The Cosmopolitan and Vernacular in Interaction. I *World literatures: exploring the cosmopolitan-vernacular exchange*. Helgesson, Stefan; Mörte Alling, Annika; Lindqvist, Yvonne & Wulff, Helena (red). Stockholm University Press, Stockholm, 2018. <https://doi.org/10.16993/bat>.
- Helgesson, Stefan. Going global: an afterword. I *Literary history: towards a global perspective / Vol. 4, Literary interactions in the modern world*. 2. Lindberg-Wada, Gunilla & Helgesson, Stefan (red). W. de Gruyter, Berlin, 2006.
- Rikard Warlenius (red). *Ekomarxism: Grundtexter*. Tankekraft, Hägersten, 2014.
- Svedjedal, Johan. Svensk skönlitteratur i världen. I *Svensk litteratur som världslitteratur: en antologi*. Svedjedal, Johan (red). Avdelningen för litteratursociologi, Uppsala universitet, Uppsala, 2012.

Artiklar:

- Cheah, Pheng & Damrosch, David. What Is a World (Literature)? *Journal of World Literature*, 4(3), 2019: 305-329. doi: 10.1163/24056480-00403002.
- Hall, Derek. Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession and the Global Land Grab. *Third World Quarterly*, 34(9), 2013: 1582–1604. doi: 10.1080/01436597.2013.843854
- Leppänen, Katarina. Semiperifera anteckningar – en diskussion om regionens plats i världslitteraturen. *TFL* 48(1-2), 2018: 82-89.
- Moretti, Franco. Conjectures on World Literature. *New Left Review* (1), 2000: 54-68.
- Neumann, Birgit & Rippl, Gabriele. Anglophone World Literatures: Introduction. *Anglia*, 135(1), 2017: 1-20.
- Neumann, Birgit & Rippl, Gabriele. Celebrating Afropolitan Identities? Contemporary African World Literatures in English. *Anglia*, 135(1), 2017: 159-185.
- Y. N. Tse, Kelly. Whither the World? The Discourse of World Literature. *Interventions*, 20(3), 2018: 446-452. doi: 10.1080/1369801X.2018.1450341.
- Ram, Harsha. The Scale of Global Modernisms: Imperial, National, Regional, Local. *PMLA*. 131(5), 2016: 1372–1385. doi: 10.1632/pmla.2016.131.5.1372

Hemsidor:

- <https://www.amitavghosh.com/bio.html>. Hämtad 2019-10-09.
- <https://www.britannica.com/biography/Viktor-Pelevin>. Hämtad 2019-10-09. Hämtad 2019-10-09.
- <http://www.ipsnews.net/2018/11/amitav-ghosh-prepares-gun-island-for-publication-in-2019/>. Hämtad 2019-10-09.
- <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/anamorfos>. Hämtad 2019-09-15.

- <https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/research/currentprojects/collective>. Hämtad 2019-05-09.